

Naturskyddsföreningens policy för hållbar samhällsekonomi

Innehåll

1. Bakgrund	3
2. Naturskyddsföreningens principiella utgångspunkter	5
1. Naturen sätter gränserna för ekonomin	5
2. En ekonomi baserad på de mänskliga rättigheterna.....	6
3. Principen om gemensamt men olika ansvar	7
4. Försiktighetsprincipen	7
5. Principen om förorenaren betalar.....	7
3. Naturskyddsföreningens ståndpunkter.....	9
1. En samhällsekonomi inom planetens gränser.....	9
2. Ekologisk och social hållbarhet hänger ihop	17
3. Styrning mot hållbar resursanvändning	27
4. Ett hållbart näringsliv	32
4. Ordlista	39

1. Bakgrund

Den industriella revolutionen innebar stora förändringar av samhället och människans bruk av naturresurser. Teknisk utveckling har varit en avgörande faktor för att till exempel öka matproduktionen, bygga upp transportsystem och förbättra människors hälsa. Det har inneburit stora förbättringar av människors levnadsstandard, men det har skett på bekostnad av stora ingrepp i naturen och orsakat klimatförändringar, spridning av miljögifter, samt förlust av biologisk mångfald småskaliga jordbruk och traditionell kunskap. Flera planetära gränser har redan överskridits till följd av människans konsumtion och överutnyttjande av resurser¹. Att utvinna och bearbeta råvaror, bränsle och livsmedel orsakar mer än hälften av de globala klimatutsläppen och 90 procent av förlusten av biologisk mångfald. Produktion och spridning av miljögifter orsakar också stora skador på människors hälsa och miljön samt minskar möjligheten att långsiktigt säkra tillgång till hälsosamma livsmedel och rent vatten.

Den globala ekonomin har blivit 25 gånger större de senaste 50 åren.² Produktionen bidrar dock inte enbart till att möta grundläggande mänskliga behov, utan också till att upprätthålla en överkonsumtion av statusvaror. Vi i Sverige står för en större andel av koldioxidutsläppen och använder mer naturresurser än många andra länders invånare. Den ojämlika fördelningen av resursanvändning inom och mellan länder är ett stort hinder för hållbar utveckling och jämlikt välbefinnande för alla människor. Drygt 700 miljoner människor hungrade och runt 2,2 miljarder saknade tillgång till rent dricksvatten år 2022³. Ett klimat i förändring, förlusten av biologisk mångfald och miljögiftskrisen minskar tillgången till mark, vatten och naturresurser, vilket ökar människors utsatthet och försämrar livsmedelstrygghet och möjligheter till försörjning. Klimatförändringarnas effekter får allt större ekonomiska konsekvenser för samhällen, företag och enskilda hushåll. Den biologiska mångfalden på land och i havs- och vattenmiljöer minskar också i snabb takt. Hela ekosystem försvagas och förstörs och riskerar i vissa fall att kollapsa. Naturkrisen undergräver ekosystemens produktivitet, motståndskraft och anpassningsförmåga, vilket i sin tur ökar risken för naturkatastrofer och osäkerhet för våra ekonomier och välfärd.

Utöver klimat- och naturkriserna innebär digitaliseringen och utvecklingen av artificiell intelligens, energikris och krig stora förändringar av den globala ekonomin. Det ekonomiska systemet är dock skapat av oss människor, och går att förändra. Utmaningen för mänskligheten är att försöka vända utvecklingen för att inte överskrida de planetära gränserna, samtidigt som rätten till en god levnadsstandard för människor som lever i fattigdom och förtryck tillgodoses. Naturskyddsföreningens vision är en hållbar framtid på en frisk och levande planet. Det kan förstås som en värld där människor har möjlighet att få sina mänskliga rättigheter uppfyllda inom planetens gränser. En värld där människor ges rättigheter, men också avkrävs skyldigheter i sin interaktion med medmänniskor och andra arter. I sin unika roll att avgöra livsförutsättningarna för andra arter har människan ett särskilt ansvar att ta välgrundade beslut om prioritering av, och balansen mellan olika mänskliga intressen och förutsättningar för annat liv. Flora, fauna och de komplexa sambanden mellan olika organismer utgör källan till

¹ Richardson, K., Steffen, W., Lucht, W., Bendtsen, J., Cornell, S.E., Donges, J.F., Drüke, M., Fetzer, I., Bala, G., von Bloh, W., Feulner, G., Fiedler, S., Gerten, D., Gleeson, T., Hofmann, M., Huiskamp, W., Kummu, M., Mohan, C., Nogués-Bravo, D., Petri, S., Porkka, M., Rahmstorf, S., Schaphoff, S., Thonicke, K., Tobian, A., Virkki, V., Weber, L. & Rockström, J. 2023. Earth beyond six of nine planetary boundaries. *Science Advances* 9, 37.

² https://www.visualcapitalist.com/cp/the-worlds-largest-economies-1970-2020/#google_vignette.

³ UNSD, 2023, <https://unstats.un.org/sdgs/report/2023/goal-02/>; <https://unstats.un.org/sdgs/report/2023/goal-06/>.

de materiella förutsättningarna för människan. För många är de också avgörande källor till inspiration och känsla av mening.

Om omställningen görs på rätt sätt kommer vi inte bara klara miljö- och klimatmålen utan får samtidigt möjlighet att skapa ett samhälle som i många avseenden, och för det stora flertalet, är bättre än det nuvarande. Det krävs ett nytt sätt att tänka och agera, bort från linjära ekonomiska modeller med ekonomisk tillväxt som självändamål. Både produktions- och konsumtionsmönster måste förändras, och bördor och nyttor fördelas mer rättvist. Ekonomins uppgift bör vara att ge förutsättningar för materiella, sociala och miljömässiga villkor som möjliggör för alla människor att leva ett värdigt liv på vår jord. Samhällsekonomin måste främja hållbara verksamheter och affärsmodeller. Näringslivet och den finansiella sektorn har stor potential att bidra till omställningen, men det behövs tydligare styrning och incitament för att hålla verksamheter inom de planetära gränserna.

I denna policy redovisas Naturskyddsföreningens syn på en hållbar samhällsekonomi – och förslag för att nå dit. Bakomliggande resonemang och litteraturstudier återfinns i Naturskyddsföreningens *Underlagsrapport hållbar samhällsekonomi*⁴ Policyn ger inte detaljerade förslag på lösningar, utan dessa utvecklas vidare i Naturskyddsföreningens rapporter och positionspapper. Policyn fokuserar på ekonomisk-politiska områden som bedöms ha särskilt stor relevans för miljö- och klimatfrågorna. För utförliga resonemang om Naturskyddsföreningens syn på hur väl fungerande ekosystem ser ut och specifika politikområdets utformning hänvisas till föreningens övriga sakpolicyer som listas i slutet av dokumentet.

⁴ [Hallbar-samhallsekonomi-Naturskyddsforeningen-oktober-2023.pdf](#)

2. Naturskyddsföreningens principiella utgångspunkter

Följande utgångspunkter och principer ligger till grund för ståndpunkterna i denna policy. Dessa ska ses som universella i den mening att de ska gälla såväl den nationella som internationella nivån, däremot kan tillämpningen skilja sig åt mellan dessa.

1. Naturen sätter gränserna för ekonomin

Naturen är en grundförutsättning för människans existens. De planetära gränserna är ett ramverk med nio definierade gränser för hur mycket människan kan påverka avgörande globala miljöprocesser och miljöområden utan att jordsystemets stabilitet och resiliens minskar.⁵⁶ Dessa gränser får inte överskridas om nuvarande och kommande generationer ska kunna leva i trygghet och välbefinnande.⁷ Redan år 2023 var sex av de nio planetära gränserna överskridna. Det är centralt att beakta hur de olika processerna samverkar och påverkar andra planetära gränser. Till exempel klarar övergödda havs- och vattenmiljöer temperaturhöjningar sämre och jord- och skogsbruk med monokulturer har sämre förutsättningar att hantera extrema väderhändelser och angrepp från skadedjur. Detta understryker betydelsen av att inte lösa miljö- och resursproblem genom att flytta belastning från ett område till andra.

Naturen har ett egenvärde och existensberättigande oavsett om den uppskattas av, eller är lönsam för oss människor eller inte. Naturen och dess artrikedom ska värnas för sin egen skull, inte bara för människans möjlighet att utnyttja den.

Människan har med sin stora påverkan på jorden ett ansvar att förvalta naturen på ett långsiktigt hållbart sätt. Naturen har således både ett egenvärde och ett värde som resurs för oss människor. Det ekonomiska systemet måste följaktligen anpassas efter naturens förutsättningar. Ekonomi betyder i ordets ursprungliga betydelse att hushålla med knappa resurser. För att inte fler planetära gränser ska överskridas behöver naturen nyttjas på ett sådant sätt att ekosystemen skadas så lite som möjligt och kan fortsätta fungera långsiktigt. Alla naturresurser behöver förvaltas på ett hållbart sätt, användningen av miljögifter minimeras, och de avfallsmängder som produceras får inte vara större än att de kan hanteras av stödjande ekosystem.⁸ Naturens livskraft och förmåga att generera förnybara resurser ska värnas, samtidigt som utvinningen av kritiska lagrade resurser såsom färskvattenresurser, metaller och mineral begränsas. För att vara långsiktigt hållbar behöver all energi vara förnybar. Även framställning och användning av förnybar energi påverkar dock miljön, varför det är viktigt att hushålla även med förnybar energi. En hög grad av biologisk mångfald ger ekosystemen ökad motståndskraft och återhämtningsförmåga vid störningar (resiliens), som till exempel effekterna av ett förändrat klimat. Mångfalden av arter är grunden för en väl fungerande natur som ger oss människor en lång rad varor och tjänster. Hur resursbasen påverkas behöver beaktas oavsett om de resurser som används medför direkta miljöproblem

⁵ Richardson, K., Steffen, W., Lucht, W., Bendtsen, J., Cornell, S.E., Donges, J.F., Drüke, M., Fetzer, I., Bala, G., von Bloh, W., Feulner, G., Fiedler, S., Gerten, D., Gleeson, T., Hofmann, M., Huiskamp, W., Kummu, M., Mohan, C., Nogués-Bravo, D., Petri, S., Porkka, M., Rahmstorf, S., Schaphoff, S., Thonicke, K., Tobian, A., Virkki, V., Weber, L. & Rockström, J. 2023. Earth beyond six of nine planetary boundaries. *Science Advances* 9, 37.

⁶ [planetär gräns | Institutet för språk och folkminnen \(isof.se\)](#)

⁷ SEI 2023

⁸ Meadows, D.H., Meadows, D.L., Randers, J., Behrens III, W.W., 1972. *The Limits to Growth*. Universe Books, New York. Wackernagel, M., Schulz, N.B., Deumling, D., Linares, A.C., Jenkins, M., Kapos, V., Monfreda, C., Loh, J., Myers, N., Norgaard, R., Randers, J., 2002. Tracking the ecological overshoot of the human economy. *Proc. Natl. Acad. Sci.* 99 (14), 9266–9271. <https://doi.org/10.1073/pnas.142033699>.

Rees, W.E., 2020. Ecological economics for humanity's plague phase. *Ecol. Econ.* 169, 106519 <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2019.106519>.

eller ej. I förhållande till dagens resursanvändning innebär detta att ekonomins klimat- och materialfotavtryck måste minska drastiskt.

2. En ekonomi baserad på de mänskliga rättigheterna

Alla människor har rätt att få sina behov tillfredsställda. FN:s konventioner och antagna resolutioner om de mänskliga rättigheterna utgör ett internationellt överenskommet ramverk av etiska värderingar och juridiska skyldigheter. Friska ekosystem och biologisk mångfald är förutsättningar för att tillgodose många mänskliga rättigheter. Ett förändrat klimat och förlust av biologisk mångfald resulterar i att grundläggande mänskliga rättigheter, som rätten till mat och rent vatten hotas, men även rätten till en ren och hälsosam miljö. Tillgodosedda mänskliga rättigheter är i sin tur en förutsättning för att människor ska kunna vårda och värna naturen.⁹ När människor får kunskap och möjlighet att delta i beslut som påverkar deras livsuppehälle, så stärks miljöarbetet¹⁰.

Därför är det viktigt att utforma ekonomiska ramverk och mål utifrån ett rättighetsperspektiv och låta detta vägleda ekonomisk styrning, nationellt såväl som globalt. Genom att utgå från ett rättighetsperspektiv ställs konventionella ekonomiska målsättningar i ett annat ljus. Fokus blir att garantera de materiella, sociala och miljömässiga förhållanden som krävs för att alla människor ska kunna leva värdigt på en planet med motståndskraftiga och väl fungerande ekosystem, utan diskriminering och utan att minska möjligheterna för framtida generationer att göra det.

Samhällsekonomisk utveckling behöver ske rättighetsbaserat, vilket innebär att de mänskliga rättigheterna är utgångspunkten. I förhållande till de mänskliga rättigheterna ska individer ses som rättighetsinnehavare medan staten (och/eller andra delar av den offentliga sektorn) är ansvarsbärare, med ansvar för att respektera, skydda och uppfylla de mänskliga rättigheterna.

Rättighetsperspektivet delas vanligen upp i principer enligt akronymen PLANET¹¹.

- Informerat och meningsfullt deltagande (Participation).
- Koppling till de mänskliga rättigheterna (Linkage to human rights). Mänskliga rättigheter inkluderar sedan 2022 även rätten till en ren, hälsosam miljö.
- Ansvarstagande och ansvarsutkrävande (Accountability). Möjlighet till ansvarutkrävande.
- Icke-diskriminering och jämlikhet (Non-discrimination).
- Egenmakt och kapacitetsutveckling (Empowerment).
- Öppenhet och insyn (Transparency). Transparens och tillgång till bland annat information om miljö- och klimatpåverkan.

Civilsamhället, som exempelvis fackföreningar, miljöorganisationer, trossamfund och olika nätverk är en viktig arena för individers och samhällets möjlighet att delta i beslut och utkräva sina rättigheter. En hållbar samhällsekonomi som vilar på respekten för mänskliga rättigheter

⁹ UNDP, OHCR och UNEP (2023). What is the right to healthy environment. Information Note.

[R2HEInfoNoteCBDJan2023Web \(undp.org\)](https://undp.org/r2HEInfoNoteCBDJan2023Web)

¹⁰ [Human Rights Based Approach – rättighetsperspektivet | Sida](#), [Human Rights Based Approach – rättighetsperspektivet | Sida](#), [Human Rights Based Approach – rättighetsperspektivet | Sida](#)

¹¹ Sida 2022, Human Rights based approach. <https://www.sida.se/en/for-partners/methods-materials/human-rights-based-approach>

kräver att ansvarsbärare respekterar rätten till ett säkert och meningsfullt deltagande från civilsamhället i relevanta beslutsprocesser.

3. Principen om gemensamt men olika ansvar

Principen om gemensamt men olikartat ansvar i förhållande till förmåga och socio-ekonomiska förhållanden (eng. common but differentiated responsibility) är etablerad i internationell miljö rätt¹² och pekar dels på ett gemensamt ansvar för vår gemensamma miljö, dels på att de som bidragit mest till problemen och/eller har kapacitet och resurser att agera har ett särskilt ansvar. Principen gäller såväl mellan som inom länder.

Ansvar liksom förutsättningarna för att anpassa sin konsumtion och produktion skiljer sig kraftigt åt mellan länder, regioner, grupper, individer och generationer. Framtida generationers rättigheter behöver särskilt beaktas i miljö- och klimatomställningen. Stora klimatutsläppare och länder och grupper med stora materialfotavtryck behöver minska sina utsläpp och sin resursanvändning i högre grad och i snabbare takt. Klimat- och materialanvändning måste ses från ett konsumtionsbaserat perspektiv, inte enbart påverkan inom det egna landet.

4. Försiktighetsprincipen

Försiktighetsprincipen ska tillämpas vid all verksamhet som kan påverka miljön eller människors hälsa. Det innebär att om det finns osäkerhet kring huruvida en teknik eller åtgärd är farlig eller skadlig, så ska den betraktas som att den är det. Verksamhetsutövaren, det vill säga företag, myndighet, kommuner, markägare eller konsument, ska vidta åtgärder eller begränsningar i sin verksamhet, eller andra försiktighetsmått för att förebygga, hindra eller motverka att skada eller andra olägenheter för miljö eller hälsa uppstår. Brist på full vetenskaplig bevisning ska inte användas som argument för att inte vidta försiktighetsåtgärder när det finns risk för betydande skador på ekosystemen. Hanteringen och användningen av kemikalier, varor och bekämpningsmedel ska också baseras på försiktighetsprincipen, för att minimera direkta, indirekta och ackumulerade effekter på miljö och hälsa i framtiden. Bevisbördan ska ligga på verksamhetsutövaren.

5. Principen om förorenaren betalar

Det är ofrånkomligt att människans liv på jorden påverkar miljön. Det moderna samhället har medfört stora ingrepp i naturmiljön. I en hållbar samhällsekonomi ska det vara så lite föroreningar och så lite påverkan på miljön som möjligt i enlighet med försiktighetsprincipen. Det som är skadligast ur miljö- och hälsosynpunkt måste vara förbjudet. En förlängning av försiktighetsprincipen är substitutionsprincipen. Den innebär att en miljöskadlig produkt eller ämne ska bytas ut mot en annan om det går att minska miljö- och hälsorisker. Alla substitutionsbeslut ska baseras på bästa tillgängliga kunskap.

Principen om förorenaren betalar ska vara utgångspunkt för all verksamhet som kan påverka miljön. Principen om förorenarens betalningsansvar innebär att förorenaren ska täcka de kostnader som uppstår; dels kostnaden för att motverka miljöproblem och följa försiktighetsprincipen, dels kostnaden för skador som drabbar andra än förorenaren. Genom

¹² [Common but differentiated responsibilities \(CBDR\) | Britannica](#)

tillämpning av principen att förorenaren betalar ges förorenarna incitament att undvika miljöskador eftersom de hålls ansvariga för föroreningar som de orsakar.

Liksom marknaden inte prissätter negativa externaliteter, såsom miljöskada, värderas inte heller positiva externaliteter, såsom bidrag till biologisk mångfald i tillräcklig omfattning. I högre utsträckning än idag behöver motivation finnas för att bidra till samhällsnyttor och ekosystemens funktion.

3. Naturskyddsföreningens ståndpunkter

1. En samhällsekonomi inom planetens gränser

Ekologisk och social hållbarhet ska styra

Samhällets prioriteringar påverkas av vad som mäts. Bruttonationalprodukt, BNP, är ett mått på omsättningen i ekonomin, uttryckt som värdet av alla varor och tjänster som produceras under ett år, i monetära termer. BNP-tillväxt, innebär att ekonomins storlek växer.

Bruttonationalprodukten per person (BNP/capita) är ett mått på det ekonomiska välståndet i ett land. Det tolkas ibland som ett mått på välbefinnande, med argumentet att ekonomiskt välstånd ger möjligheter till ökad konsumtion och att därigenom kunna tillgodose sina behov. BNP är dock endast ett mått på ekonomisk aktivitet som inte skiljer på om denna ekonomiska aktivitet är önskvärd eller inte. Exempelvis kan ett oljeläckage som kräver massiva åtgärder för att städa upp medföra ökad BNP^{13,14}. Likaså kan det visa sig som en positiv effekt på BNP om naturresurser utarmas, exempelvis en skog kalavverkas eller ett naturområde ödeläggs av ett dagbrott.

Vidare är det många aspekter av samhället som inte ingår i den formella ekonomin och därmed inte räknas in i BNP. Däribland det så kallade reproduktiva arbetet, det vill säga omsorg, omvårdnad och hushållsarbete som sker i hemmet.¹⁵ Inte heller livsmedelsproduktion för självförsörjning eller att till exempel arbeta med att bygga sitt eget hus räknas in i BNP. Eftersom BNP mäter ekonomins omsättning och inte upplagrade värden inkluderas inte heller värdet på befintliga fungerande produkter. Inte heller minskar BNP när naturkapital och ekosystemtjänster eroderas eller klimatet destabiliseras. Kort sagt: BNP är inte ett fullständigt mått på samhällets materiella välstånd, och än mindre på människors välbefinnande. Forskning visar att det generella välbefinnandet i höginkomstländer faktiskt stagnerar, trots att vi konsumerar allt mer.^{16,17} Vår konsumtion får oss alltså inte att må bättre över en viss inkomstnivå. Sociala jämförelser och konkurrens är en viktig del av dagens ekonomi. Mycket av vår konsumtion styrs av social positionering vilket inte nödvändigtvis bidrar till att vi blir nöjdare med livet, men däremot tydligt driver på överutnyttjandet av resurser.¹⁸

Det saknas både samtida och historiska exempel på länder som har minskat sitt materiella fotavtryck samtidigt som BNP har ökat i normal takt.¹⁹ Givet att materialutvinning ligger bakom 90 procent av förlusten av biologisk mångfald globalt sett menar många forskare att det är svårt att förena BNP-tillväxt och ekologisk hållbarhet.^{20,21,22} Med andra ord har den ökande ekonomiska aktiviteten inte kunnat frikopplas i tillräckligt hög utsträckning från kritiska

¹³ Daly, H. E. (2005). Economics in a full world. *Scientific american*, 293(3), 100-107

¹⁴ The Wall Street Journal (2010). Oil spill may end up lifting GDP slightly. [Oil Spill May End Up Lifting GDP Slightly - WSJ](#)

¹⁵ Marcal, Katrine. 2021. Vem lagade Adam Smiths middag? *Mondial*.

¹⁶ D'Alisa, G; Demaria, F; Kallis, G. 2015. *Degrowth. a vocabulary for a new era*. Routledge, Taylor & Francis Group.

¹⁷ Wiedmann, T; Lenzen, M; Keyßer, L.T. et al. 2020. Scientists warning on affluence. *Nature Communications*

¹⁸ D'Alisa, G; Demaria, F; Kallis, G. 2015. *Degrowth. a vocabulary for a new era*. Routledge, Taylor & Francis Group;

Wiedmann, T; Lenzen, M; Keyßer, L.T. et al. 2020. Scientists warning on affluence. *Nature Communications*

¹⁹ Hickel, J. (2020). The sustainable development index: Measuring the ecological efficiency of human development in the anthropocene. *Ecological Economics*, 167.

²⁰ Parrique, T. (2019). The political economy of degrowth. *Economics and Finance*. Université Clermont Auvergne [2017-2020]; Stockholms universitet [2019]

²¹ Hickel, J., & Kallis, G. (2020). Is Green Growth Possible? *New Political Economy*, 25(4), 469–486. doi:10.1080/13563467.2019.1598964

²² Malmaeus, M., & Hahn, T. (2022). Tillväxten inför verkligheten. *Cogito*. Hämtat från <https://www.cogito.nu/publikationer/tillvaxten-infor-verkligheten> den 01 11 2022

miljömässiga faktorer. Teorin om grön tillväxt, det vill säga att ekonomin växer samtidigt som belastningen på miljö- och klimat minskar tillräckligt snabbt och i tillräcklig omfattning, har alltså i praktiken visat sig svår att realisera. Enligt tillgänglig forskning ser det inte heller ut att vara ett realistiskt framtidsscenario.²³

Därtill är det viktigt att notera att den genomsnittliga tillväxttakten i BNP i OECD-länderna har avtagit över tid.²⁴ Framtidsutsikterna för fortsatt ekonomisk tillväxt i höginkomstländer som Sverige omgärdas av stor osäkerhet. En avgörande fråga i forskningen är huruvida förnybar energi kan fortsätta driva teknisk utveckling i samma takt, och om den förnybara energin alls kommer räcka till för att försörja en ständigt växande ekonomi.²⁵ Klimatförändringarna och naturkrisen har redan fått negativa ekonomiska effekter.²⁶ Med ett allt varmare klimat blir vissa delar av världen obebodliga samtidigt som extremväder bland annat orsakar stora skador på bebyggelse och miljö och leder till uteblivna skördar.²⁷

Det ekonomiska systemet bygger till stor del på en förväntan om ekonomisk tillväxt. I Sverige är till exempel det allmänna pensionssystemet idag beroende av ekonomisk tillväxt, genom att pensionsutbetalningarna kopplats till BNP-tillväxten. Utöver det bygger systemet på livsinkomstprincipen, det vill säga att pensionen bestäms av den summerade inkomsten under arbetslivet. Det är därför tydligt att det behövs en beredskap för hur utebliven eller minskad ekonomisk tillväxt kan komma att påverka samhällsekonomin. Det behöver bland annat utredas hur en potentiellt minskad eller utebliven tillväxt kan hanteras utan negativa sociala effekter. Forskningen visar att människor är mer benägna att stödja miljö- och klimatpolitik om de känner en tillit till samhället och en trygghet i att de inte kommer drabbas negativt av klimatomställningen och utökat bevarande av biologisk mångfald. Sådan tillit och trygghet bygger till stor del på välfärd, pensionssystem, socialförsäkringssystem, trygghetssystem på arbetsmarknaden och dylikt. Det är därmed strategiskt viktigt att säkerställa tillit till samhällets trygghetssystem.

Sammanfattningsvis fångar inte BNP-måttet in centrala aspekter av välbefinnande och miljömässig hållbarhet, och det råder stor osäkerhet kring framtida ekonomisk tillväxt. Allt fler aktörer, både miljöorganisationer och institutioner som EU-kommissionen och OECD, har börjat använda begreppet bortom BNP (eng. beyond growth) för att beskriva hur mått på samhällsutvecklingen bör breddas från ett snävt fokus på BNP-tillväxt till ekologisk hållbarhet,

²³ Antal, M. & Van Den Bergh, J.C.J.M. (2016) Green growth and climate change: conceptual and empirical considerations, *Climate Policy*, 16:2, 165-177, DOI: 10.1080/14693062.2014.992003; T. Vadén, T., Lähde, V., Majava, A., Järvensivu, P., Toivanen, T., Hakala, E., Eronen, J.T. Decoupling for ecological sustainability: A categorisation and review of research literature, *Environmental Science & Policy*, Volume 112, 2020, 236-244,

²⁴ [OECD \(2023\). OECD Economic Outlook, Volume 2023 Issue 2](#)

²⁵ Alfredsson, E., & Malmaeus, M. J. (2017). Prospects for Economic Growth in the 21st Century: A survey covering mainstream, heterodox and scientifically oriented perspectives. *Economic issues*, 22, 2265-87

²⁶ Newell, R. G., Prest, B. C., & Sexton, S. E. (2021). The GDP-Temperature relationship: Implications for climate change damages. *Journal of Environmental Economics and Management*, 108. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jeem.2021.102445>

²⁷ Hoegh-Guldberg, O., Jacob, D., Taylor, M., Bindi, M., Brown, S., Camilloni, A., . . . Zhou, G. (2018). Impacts of 1.5°C Global Warming on Natural and Human Systems. i V. Masson-Delmotte, P. Zhai, H.-O. Pörtner, D. Roberts, J. Skea, P. R. Shukla, . . . T. Waterfield (Red.), *Global Warming of 1.5°C. An IPCC Special Report on the impacts of global warming of 1.5°C above pre-industrial levels and related global greenhouse gas emission pathways, in the context of strengthening the global response to the threat of climate change*. IPCC. https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/sites/2/2019/02/SR15_Chapter3_Low_Res.pdf

välfärd och välbefinnande.²⁸ Både alternativa och kompletterande mått på BNP har föreslagits. För att få genomslag och påverka politiska beslut behöver andra mått än BNP ha en styrande funktion.

Naturskyddsföreningen anser att:

- Ekonomiska modeller bortom BNP behöver utvecklas, där ekonomisk tillväxt som överordnat mål ersätta med mål på samhällsutvecklingen som beskriver mänskligt välbefinnande och ekologisk hållbarhet. Dessa mål ska vara styrande i politiska beslut, däribland i statens budgetarbete.
- Det behövs en beredskap för hur en förändring mot ett samhälle inom ramen för de planetära gränserna kan komma att påverka samhällsekonomin. Däribland kan välfärdssystem behöva anpassas så att en skälig levnadsnivå kan säkerställas.
- Sverige ska, inom internationella samarbeten som EU och OECD, verka för utvecklingen av alternativa samhällsmått som beskriver hur mänskligt välbefinnande och miljö kvalitet utvecklas.

Naturkapital och effekter på miljö och klimat behöver ingå i beslutsunderlag

I konventionella produktionsmodeller klassas naturen som en produktionsfaktor vid sidan av kapital och arbete. Ytterligare distinktion kan göras mellan olika former av kapital: realkapital (maskiner, byggnader med mera) och finansiellt kapital, samt humankapital (kunskap) och socialt kapital, vilket kan definieras som bland annat social tillit, nätverk.²⁹ Ett samlingsnamn för de naturresurser och ekosystemtjänster som människan använder är naturkapital. Påverkan på naturkapitalet är dock bristfälligt kvantifierat och redovisat i ekonomiska modeller.³⁰ Det är inte möjligt att kvantifiera alla värden förknippade med naturkapitalet i monetära termer. Det finns också en stor risk att naturens övriga värden underskattas om endast de som går att uttrycka monetärt beaktas. Naturen har ett eget värde, oberoende av människan och ska som sådan värnas. Å andra sidan finns viktiga fördelar med att i högre utsträckning redovisa naturens värden för att fatta mer välgrundade beslut. Likaså beaktas kostnaderna förknippade med klimatförändringar, förlusten av biologisk mångfald och spridningen av miljögifter i alltför liten utsträckning i beslut, såväl inom näringsliv som politik. Att inte agera för att begränsa klimat- och naturkrisen riskerar att stå samhället dyrt (engelska cost of inaction). Många bedömningar pekar på att det till och med kommer att bli dyrare att hantera konsekvenserna av klimat- och naturkrisen än att förebygga och förhindra miljöskada.^{31,32}

Att analysera politikens konsekvenser är en viktig del av beslutsfattande. I Sverige finns lagkrav på att offentliga organ som myndigheter och kommittéer ska genomföra en konsekvensutredning inför beslut och förslag om lagar och regler och andra offentliga

²⁸ Alternative measures of progress beyond GDP - European Commission (europa.eu); Stiglitz, J., Fitoussi, J-P. & Durand, M. 2018. Beyond GDP. Measuring What Counts for Economic and Social Performance, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264307292-en>.

²⁹ Skånberg, K. (2024). Systemproduktivitet. Vad är det, varför är den viktig och hur förbättras den? Facken inom industrins produktivitetskommission. kristian-skanberg-webb.pdf (arenaide.se)

³⁰ Dasgupta review [The Economics of Biodiversity: The Dasgupta Review](https://www.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/114444/the-dasgupta-review.pdf) (publishing.service.gov.uk)

³¹ [Deloitte Research Reveals Inaction On Climate Change Could Cost The World's Economy US\\$178 Trillion By 2070, CAN-Europe-co-benefits-of-climate-action REPORT.pdf](https://www.deloitte.com/global/en/insights/industry/europe-co-benefits-of-climate-action-report.pdf) (caneurope.org)

³² <https://gca.org/reports/adapt-now-a-global-call-for-leadership-on-climate-resilience/>

åtaganden³³. Syftet med konsekvensutredningen är att säkerställa att en åtgärd behövs och utformas på bästa sätt, med hänsyn tagen till ekonomiska, sociala, miljömässiga effekter. En viktig del av en konsekvensutredning är en samhällsekonomisk analys. Analysen ska ge beslutfattare information om bakgrunden till förslaget och möjliga alternativ, vilka som berörs av förslaget och relevanta samhällseffekter. Det handlar om att göra en systematisk avvägning mellan för- och nackdelar, i den mån det är möjligt bör effekterna kvantifieras.

Sverige har fått kritik för bristen på konsekvensanalyser vid politiska beslut. Bland annat har OECD och Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi, ESO, lyft kritik mot hur Sverige hanterar konsekvensanalyser (eng. regulatory impact assessment). De borde göras tidigare i processen, göras för fler typer av beslut och ta hänsyn till fler konsekvenser. Det har hittills varit stort fokus på administrativa konsekvenser för företag och dessa effekter granskas av det särskilda organet Regelrådet, som är placerat inom myndigheten Tillväxtverket. Effekter på miljömässig och social hållbarhet ska enligt regelverket också beaktas, men det finns ingen särskild granskning av dessa effekter vilket gör att miljömässiga och sociala konsekvenser inte får samma tyngd i besluten.³⁴ När det gäller effekter på miljö och klimat finns utmaningar med att fånga in alla relevanta värden. Detta beror bland på att det finns brister i tillgång på data.³⁵ Vidare finns svårigheter förknippade med behovet av att bedöma konsekvenser på lång sikt, med osäkra utfall och risk för tröskeleffekter och irreversibla konsekvenser.

Det är viktigt att korrekta ingångsvärden används i analyserna. Exempelvis använder Trafikverket en metod som gör att bilisters tid värderas högre än för dem som reser med kollektiva färdmedel, även om restiden i allmänhet kan utnyttjas till arbete eller privata ärenden under tågresor till skillnad från vid bilresor. Detta resulterar i att vägtrafikinvesteringar bedöms vara lönsammare än järnvägsinvesteringar.³⁶ Vidare är samhällsekonomiska kalkyler av cykling eftersatta i myndigheternas beslutsunderlag, vilket likaledes resulterar i uteblivna satsningar på cykling. Detta trots att stora samhällsekonomiska vinster med cykling kan uppvisas, såsom tillgänglighetsförbättringar och minskade luftföroreningar.³⁷ De positiva effekterna blir ännu större om tidsvinsterna för cyklister skulle värderas på samma sätt som för andra trafikanter.³⁸

När samhällsekonomiska analyser genomförs behöver hänsyn tas till effekter som inträffar vid olika tidpunkter. För att värdera effekter vid olika tidpunkter används en samhällslogisk diskonteringsränta. Generellt används en positiv diskonteringsränta, vilket innebär att effekter längre fram i tiden får ett lägre värde än effekter som inträffar idag. Detta speglar en förväntan om ekonomisk tillväxt och att människan föredrar det säkra (nuläget) framför mer osäkra utfall i framtiden. Det vill säga att om ekonomin växer kommer en kostnad som uppstår i framtiden vara lägre relativt sett, än om kostnaden ska bäras idag. Det har förts fram kritik mot den

³³ Förordningen (2007:1244) om konsekvensutredning vid regelgivning (konsekvensutredningsförordningen) och kommittéförordningen (1998:1474)

³⁴ Forsstedt, S. Tänk efter före! En ESO-rapport om samhällsekonomiska konsekvensanalyser. 2018:5. Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi ([2018_5-Tänk-eftermijör-före.pdf \(expertgrupp.se\)](#))

³⁵ [Ds 2022:22 Bättre konsekvensutredningar \(regeringen.se\)](#)

³⁶ Trafikverket (2023). Analysmetod och samhällsekonomiska kalkylvärden för transportsektorn. Kapitel 7. Värdering av kortare restid och transporttid. [07 restid o transporttid a7 \(trafikverket.se\)](#); [Trafiktekniska \(2019\). Restid för tåg – perspektiv från olika länder. Reflexen, nr 4.](#)

³⁷ Sweco. (2021). Ökad vardagsmotion ger stora samhällsvinster. Sweco Sverige AB. [sweco PM HEAT.pdf](#)

³⁸ Börjesson, M. (2018). Samhällsekonomiska kalkyler för cykelåtgärder. VTI PM. [Microsoft Word – CBA fÅr cykel DS 20181122.docx \(diva-portal.org, Ekonomi | Cykelfrämjandet \(cykelframjandet.se\)\)](#)

positiva diskonteringsräntan från ett miljöperspektiv.³⁹⁴⁰⁴¹ Kostnader förknippade med klimatförändringarna som inträffar i framtiden kan tvärtom bli högre än kostnaden för att minska utsläppen i närtid. Likaså kan sådant som orörd natur inte förväntas växa med tiden, utan tvärtom kan det bli en mer knapp resurs som borde betinga ett högre värde i framtiden. Att sätta en positiv diskonteringsränta - en rabatt på framtiden - blir då missvisande och riskerar att bidra till ett överutnyttjande av naturresurser.

Ett hinder för en hållbar omställning på regional och lokal nivå är den kortsiktiga ekonomiska styrningen i kommuner och regioner. God ekonomisk hushållning är den övergripande principen i kommunallagen, men redovisningsprinciperna riskerar att hämma långsiktighet. Offentlig sektor behöver kunna allokera resurser till förebyggande insatser som kortsiktigt är att betrakta som kostnader, men långsiktigt är viktiga investeringar. Det behöver också finnas incitament att genomföra insatser inom en förvaltning men där de ekonomiska vinsterna uppstår i en annan förvaltning. Det saknas i dagsläget en struktur för finansiering av hållbarhetsinsatser där pengar kan fördelas mellan olika tidsperioder och förvaltningar.⁴²

Naturskyddsföreningen anser att:

- Naturens egenvärde ska beaktas i beslutsprocesser, genom exempelvis stärkt skydd och incitament för hållbart brukande.
- Påverkan på naturen och naturkapitalet behöver ingå i politiska och andra offentliga beslutsunderlag och redovisa fler resultat än de rent finansiella. Mått och redovisning av påverkan på klimat och natur behöver inte vara monetära, men det är fördelaktigt med harmoniserade metoder.
- Alla konsekvensutredningar vid beslut av politiska beslutsfattare eller myndigheter ska ta hänsyn till miljö- och klimateffekter, med samma dignitet som den konskvensanalys som görs av hur företag påverkas.
- Kostnaden förknippad med att *inte* vidta nödvändiga miljöåtgärder måste belysas och vägas in i politiska och andra offentliga beslutsunderlag.
- Kostnader förknippade med bland annat effekter av klimatförändringen, förlust av biologisk mångfald och spridning av miljögifter är lika allvarliga om de sker nu som i framtiden. Framtida miljökostnader ska därför inte ges ett lägre värde genom diskonteringsräntan.
- Ekonomistyrning i kommuner och regioner ska anpassas för att understödja en hållbar omställning.

³⁹ [The Economics of Climate Change: The Stern Review - Grantham Research Institute on climate change and the environment \(lse.ac.uk\)](#)

⁴⁰ [An Even Sterner Review: Introducing Relative Prices into the Discounting Debate | Review of Environmental Economics and Policy: Vol 2, No 1 \(uchicago.edu\)](#)

⁴¹ Dasgupta, Partha, Karl-Göran Mäler, and Scott Barrett. "Intergenerational equity, social discount rates, and global warming." *Discounting and intergenerational equity*. Routledge, 2013. 51-77. [F:\FACULTY\PD10000\DOCUMENT\CLIMATE.\(cam.ac.uk\)](#)

⁴² Nationell samordnare Agenda 2030, 2023, Färdplan för omställning till hållbar ekonomisk utveckling. Del 2: rekommendationer. [del-2_facc88rdplan_2024.pdf \(agenda2030samordnaren.se\)](#)

Belastningen på naturen och uttaget av naturresurser måste minska

Människans nuvarande produktion och konsumtion leder till att de planetära gränserna överskrids och att naturkapitalet fortsätter att minska. Belastningen på naturen behöver därför minska. Den så kallade gröna omställningen har främst kommit att användas för att beskriva övergången till ett fossilfritt samhälle. Fokus är att bromsa klimatförändringarna genom bland annat elektrifiering av fordonsflottan, förnybar elproduktion och nya tekniker i industrins produktionsprocesser. Dessa lösningar riskerar samtidigt att öka belastningen på de andra planetära gränserna, såsom biologisk mångfald, om det inte tas ett helhetsgrepp.

Dagens ekonomiska system är i stora drag linjärt, det vill säga bygger på ständig tillförsel av nya resurser. I kontrast till linjär resursförbrukning ställs ofta cirkulär ekonomi, där ett så litet uttag som möjligt sker av nya resurser, det material som kommit in i ekonomin används effektivt, och värdet av resurserna upprätthålls så länge som möjligt. Cirkulär ekonomi har hittills inte resulterat i några större systemskiften, den linjära ekonomins produktionsmodell dominerar med ett ohållbart uttag av primär råvara. Fokus inom cirkulär ekonomi har hittills varit mer på avfall och återvinning av befintliga materialströmmar än på åtgärder högre upp i värdekedjan. Forskning visar också att den ökade efterfrågan på även sekundära material riskerar att medföra att nyttan av återvinning äts upp av ökad total konsumtion (Zink och Geyer, 2017). Det saknas också analyser av övrig miljöpåverkan och av sociala dimensioner. En viktig aspekt är att produkter och material ska kunna återanvändas i produktionen. Men det är få produkter på dagens globala marknad som produceras, inhandlas, avyttras och återvinns på samma plats. För att få till stånd förutsättningarna för en resurseffektiv cirkulär ekonomi krävs en genomgripande global omställning av konsumtions- och produktionsmönster.

Naturskyddsföreningen anser att:

- Inflödet av primära råvaror och användandet av energi, vatten och farliga kemikalier i ekonomin ska minska så att resursuttaget hålls inom naturens gränser.
- Efterfrågan på nya produkter och byggnationer behöver minska, och redan utvunnet material ska användas i första hand.
- Allt material som förs in i ekonomin ska användas så länge som möjligt, kunna återbrukas och till slut återvinnas vilket bland annat förutsätter giftfria materialströmmar och att produkter utformas för lång livslängd.

Naturresursutvinning och miljöpåverkan bör beaktas längs hela värdekedjan

Naturresurser ingår i de globala värdekedjorna och används ofta på en annan plats än där de utvinns eller vidareförädlas. Det är därför relevant att vid sidan av ett produktionsbaserat perspektiv på utvinningen av naturresurser, komplettera med ett konsumtionsbaserat perspektiv som på ett harmoniserat vis allokerar de utvunna naturresurserna till det land där de konsumeras. Materialfotavtryck är ett sådant användbart mått. Materialfotavtrycket mäts i ton och kopplar den inhemska efterfrågan i ett land till utvinningen av resurser globalt.⁴³ I materialfotavtrycket ingår beräknade råmaterialekvivalenter som inkluderar de naturresurser,

⁴³ Giljum, S., Bruckner, M., & Martinez, A. (2015). Material Footprint Assessment in a Global Input-Output Framework. *Journal of industrial ecology*, 19(5), 792-804

inklusive fossila bränslen, som förbrukas vid utvinningen av ett material.⁴⁴ Materialfotavtryck har ett starkt samband med miljöpåverkan, på aggregerad nivå.⁴⁵

Olika kategorier av naturresurser ger förstås olika stor miljöpåverkan. Exempelvis har utvinningen och användningen av sand och grus en mindre miljöpåverkan än utvinningen och användningen av fossila bränslen. Men man kan också se resursuttaget i sig som ett miljöproblem, eftersom det innebär ett ingrepp på jordskorpan och ekosystemet och därmed minskade möjligheter för människor och andra organismer att kunna livnära sig på tillgångarna från dessa, på samma sätt som utsläpp till vatten, land och luft innebär begränsningar för människor och andra organismer.

En ekologiskt hållbar nivå på materialfotavtrycket uppskattas vara ett globalt uttag om 50 miljarder ton årligen⁴⁶, vilket fördelat på 8 miljarder människor innebär ett per capita-utrymme om ungefär 6,25 ton per person och år. Som jämförelse låg EU:s genomsnittliga materialfotavtryck år 2020 på ungefär 13,6 ton per capita och Sveriges på 24,8 ton.⁴⁷ Det behöver fastställas vad EU:s respektive Sveriges rättvisa och hållbara andel av resursutnyttjandet är, och hur mål som respekterar dessa gränser kan sättas.

Det krävs också särskilda målsättningar inom klimatområdet. För att kunna uppnå Parisavtalets 1,5-gradersmål måste de globala utsläppen av växthusgaser ner till nära noll år 2050. Även för klimatpåverkan är de konsumtionsbaserade utsläppen mest relevanta för att beskriva den faktiska klimatpåverkan för ett lands invånare. De beskriver den klimatpåverkan som följer av konsumtion oavsett var produktionen ägt rum. Det finns dessutom andra värdekedjebaserade utsläppsperspektiv som bör bevakas, till exempel de utsläpp som uppkommer utomlands på grund av export av fossila bränslen eller av fossildrivna fordon. Sverige har en stor export av raffinerade oljeprodukter som svenska företag tjänar pengar på men som när dessa produkter förbränns genererar utsläpp utomlands (det här är ännu mer påtagligt för Norge med dess oljeexport). Ett annat exempel är hur svenska banker och pensionsfonder investerar pengar inom kol- och oljeindustrin som i sin tur innebär utsläpp i andra länder.^{48,49} Se *Policy för klimat, energi och transporter* för Naturskyddsforeningens ståndpunkter på klimatområdet.⁵⁰

Om effektiviseringar av resursanvändningen leder till en lägre förbrukning per tillverkad enhet och/eller lägre kostnader, kan så kallade rekyleffekter uppstå. Det innebär att det frigörs utrymme att producera mer till en lägre kostnad, vilket i sin tur kan leda till att den totala efterfrågan på resursen ökar.

⁴⁴ EEA. (2022). Europe's material footprint (8th EAP). <https://www.eea.europa.eu/ims/europe2019s-material-footprint>

⁴⁵ Hickel, J., & Kallis, G. (2020). Is Green Growth Possible? *New Political Economy*, 25(4), 469–486. doi:10.1080/13563467.2019.1598964

⁴⁶ Dittrich, M., Giljum, S., Lutter, S., & Polzin, C. (2012). Green economies around the world? Implications of resource use for development and the environment. Vienna; Hoekstra, A. Y. & Wiedmann, T. O., 2014. Humanity's unsustainable environmental footprint. *Science*, 344(6188), pp. 1114-1117; Bringezu, S. (2015). Possible target corridor for sustainable use of global material resources. *Resources*, 4(1), 25-54.

⁴⁷ Eurostat Material Footprint: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/env_ac_rme/default/table?lang=en

⁴⁸ Fair Finance guide, 2024. [the-real-carbon-footprint-of-swedish-banks_jan-2024.pdf](https://www.fairfinanceguide.se/the-real-carbon-footprint-of-swedish-banks-jan-2024.pdf) (fairfinanceguide.se)

⁴⁹ Thunberg, Greta (red.), 2022: *Klimatboken*. Polarix

⁵⁰ Naturskyddsforeningen, 2020. [naturskyddsforeningens klimatpolicy_2020.pdf](https://www.naturskyddsforeningen.se/klimatpolicy_2020.pdf)

Naturskyddsföreningen anser att:

- Åtgärder för en globalt hållbar naturresursförvaltning ska integreras i genomförandet av globala miljöavtal och vara vetenskapsbaserade, målstyrda samt övervakas och utvärderas.
- Mål om ett kraftigt minskat materialfotavtryck ska införas i Sverige och EU.
- Nationella resurseffektivitetsmål ska införas, med tillhörande strategier för hur målen ska uppnås. Dessa ska ta hänsyn till rekyleffekter samt till effekter på andra miljömål.

2. Ekologisk och social hållbarhet hänger ihop

En hållbar utveckling förutsätter en mer rättvis fördelning av resurser

Klimat- och naturkriserna påverkar alla, men olika mycket och på olika sätt. Utsatta och resurssvaga är de som påverkas mest.^{51 52} Kvinnor, barn, minoritetsgrupper och urfolk är exempelvis särskilt utsatta för klimatförändringars konsekvenser. När åtgärder skjuts på framtiden minskar även framtida generationers handlingsutrymme, det blir dyrare och svårare att vända utvecklingen.⁵³

En persons konsumtion beror, förutom normer och värderingar, både på inkomst och nettoförmögenhet.⁵⁴ Resursstarka grupper och individers livsstilar bidrar mest till miljöproblemen.⁵⁵⁵⁶ Inkomst är starkt korrelerat med klimatutsläpp och materialfotavtryck.^{57 58} Detta samband gäller mellan länder, men även mellan olika grupper inom länder. Utöver den direkta miljöpåverkan, påverkar höginkomsttagares konsumtion också samhällsnormer och driver på statusorienterad konsumtion.⁵⁹ Ojämlighet driver på utsläppsintensiv konsumtion och produktion genom att bidra till positionering och jakt på social status genom konsumtion, vilket ökar miljö- och klimatbelastningen.⁶⁰

Världens ekonomiska resurser är ojämnt fördelade. Av världens samlade inkomster tjänar den rikaste tiondelen av den vuxna befolkningen över hälften, 52 procent av inkomsten, och den fattigaste hälften tjänar ungefär 8,5 procent av inkomsterna.⁶¹ Sett till förmögenhet är situationen än mer polariserad då den rikaste procenten av världens vuxna befolkning innehar nästan hälften (47,8 procent) av världens samlade förmögenhet och den fattigaste hälften av befolkningen innehar ca en procent av förmögenheten.⁶² Sverige är alltså ett av världens mest jämlika länder sett till inkomst, men är det OECD-land där inkomstskillnaderna ökar snabbast. Vad gäller förmögenhet så är Sverige ett av de länder där skillnaden är störst mellan de rikaste och fattigaste, även i en global jämförelse⁶³

Internationella valutafonden, IMF, beskriver att en rättvis och jämn inkomstfördelning är en grundläggande del av samhällskontraktet, samtidigt som ojämlikheten ökar på många håll i

⁵¹ Dasgupta, P., 2021. *The Economics of Biodiversity: The Dasgupta review.*, London: HM Treasury.

⁵² IPCC, 2022. *Climate Change 2022: Mitigation of Climate Change*, Cambridge, UK and New York, NY, USA: Cambridge University Press.

⁵³ IPCC, 2022. *Climate Change 2022: Mitigation of Climate Change*, Cambridge, UK and New York, NY, USA: Cambridge University Press.

⁵⁴ Konjunkturinstitutet, 2017. *Konjunkturläget december 2017: Fördjupning. Konsumtionen, befolkningen och välbefindandet.* <https://www.konj.se/download/18.5de6717816077529bc3826c/1513839396612/KLDec2017webb2.pdf>

⁵⁵ Dasgupta, P., 2021. *The Economics of Biodiversity: The Dasgupta review.*, London: HM Treasury.

⁵⁶ IPCC, 2022. *Climate Change 2022: Mitigation of Climate Change*, Cambridge, UK and New York, NY, USA: Cambridge University Press.

⁵⁷ Lenzen, M. o.a., 2022. Implementing the material footprint to measure progress towards Sustainable Development Goals 8 and 12. *Nature Sustainability*, Volym 5, pp. 157-166.

⁵⁸ Oxfam International. (u.d.). *Climate Equality: A Planet for the 99%*. Oxfam International. doi:<https://doi.org/10.21201/2023.000001>

⁵⁹ Green, F. & Healy, N., 2022. How inequality fuels climate change: The climate case for a Green New Deal. *One Earth*, 5(6), pp. 635-649.

⁶⁰ Green, F. & Healy, N., 2022. How inequality fuels climate change: The climate case for a Green New Deal. *One Earth*, 5(6), pp. 635-649; Wiedmann, T; Lenzen, M; Keyßer, L.T. et al. 2020. Scientists warning on affluence. *Nature Communications*, 2020.

⁶¹ Chancel, L., Piketty, T., Saez, E., & Zucman, G. (Eds.). (2022). *World inequality report 2022*. Harvard University Press.

⁶² Credit Suisse, 2022, *Global wealth report 2022. Leading perspectives to navigate the future*. Credit Suisse Research Institute.

⁶³ SCB, 2023, [Inkomstskillnaderna ökar i Sverige](#). Pressmeddelande.; Finanspolitiska rådet, 2024; [Economic inequality in Sweden.pdf \(fpr.se\)](#)

världen.⁶⁴ OECD pekar på att den ökande ojämlikheten inte bara kan ha negativa sociala och politiska konsekvenser utan även ekonomiska.⁶⁵ Ojämlikhet hämmar både individuell utveckling och utveckling på samhällsnivå då det befäster osäkerhet och sårbarhet och ökar sociala spänningar. En hög grad av inkomst- och förmögenhetsojämlikhet är förknippat med lägre social tillit och politiskt förtroende, vilket i sin tur driver utbredningen av nationalism och extremism.⁶⁶ Social tillit är en viktig del av det sociala kapitalet, vilket är en viktig pusselbit i ett lands produktivitet^{67,68}.

Lågt politiskt förtroende gör det svårare att genomföra större samhällsförändringar.⁶⁹ Specifikt visar Green och Healy (2022) att i ett samhälle med lågt politiskt förtroende är stödet svagare för gröna styrmedel.⁷⁰ En viktig komponent sett till acceptans för gröna styrmedel är att de upplevs som rättvisa.⁷¹ Acceptansen riskerar därmed att minska i samhällen med stora klyftor.⁷² ILO (2022) konstaterar att en rättvis omställning behöver minska sociala ojämlikheter för att lyckas minska klimat- och miljöpåverkan.⁷³ Sammanfattningsvis visar forskningen att en mer rättvis fördelning av resurserna både möjliggör att tillgodose alla människors grundläggande behov inom planetens gränser, och bidrar till att skapa acceptans för miljö- och klimatåtgärder.

Den så kallade munkmodellen utgör en lämplig målbild för samhället. Ramverket bygger på en visualisering av ett 'ekologiskt tak' och en 'social grund' som tillsammans bildar ett utrymme där mänsklighetens långsiktiga mål kan uppnås.⁷⁴ Bilden liknar en munk, därav namnet. Det 'ekologiska taket' bildar munkens yttre ring, vilket är baserat på de nio planetära gränserna.⁷⁵ Munkens inre ring, 'den sociala grunden', utgår ifrån FN:s globala hållbarhetsmål.⁷⁶ Mellan dessa två – inuti munken – är det säkra och rättvisa utrymmet för mänskligheten och ekonomin, där mänskligt välbefinnande kan uppnås inom de planetära gränserna.

För att uppnå mänskligt välbefinnande inom de planetära gränserna, och säkra att framtida generationers rättigheter kan uppfyllas, behöver omställningens nyttor och bördor fördelas mer rättvist mellan och inom länder. De länder, grupper och individer som har störst miljö- och klimatavtryck och störst möjlighet att bidra, behöver bidra mer än de med mindre avtryck eller resurser. Genom omfördelning kan kapital frigöras till omställningen och nödvändiga miljö- och klimatanpassningsåtgärder. Om höginkomsttagare föregår med gott exempel och avstår från

⁶⁴ International Monetary Fund (2022). [Introduction to Inequality \(imf.org\)](https://www.imf.org/)

⁶⁵ OECD (2015), In It Together: Why Less Inequality Benefits All, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264235120-en>. [In It Together: Why Less Inequality Benefits All | en | OECD](https://www.oecd.org/en/publications/2015/09/in-it-together-why-less-inequality-benefits-all-en)

⁶⁶ UN DESA (2020). World social report. Inequality in a rapidly changing world. [World-Social-Report-2020-FullReport.pdf \(un.org\)](https://www.un.org/development/desa/pubs/2020/04/world-social-report-2020-full-report.pdf)

⁶⁷ Skånberg, K. (2024). Systemproduktivitet. Vad är det, varför är den viktig och hur förbättras den? Facken inom industrins produktivitetskommission. [kristian-skanberg-webb.pdf \(arenaide.se\)](https://www.kristian-skanberg-webb.se/kristian-skanberg-webb.pdf)

⁶⁸ Kulin och Johansson Sevä (2021) [Who do you trust?: How trust in partial and impartial government institutions influences climate policy attitudes](https://www.kristian-skanberg-webb.se/who-do-you-trust-2021)

⁶⁹ Rockström, Gaffney, et al, (2022), En jord för alla. Natur och kultur.

⁷⁰ Green, F. & Healy, N., 2022. How inequality fuels climate change: The climate case for a Green New Deal. *One Earth*, 5(6), pp. 635-649.

⁷¹ Ewald, J., Sterner, T. & Sterner, E., 2022. Understanding the resistance to carbon taxes: Drivers and barriers among the general public and fuel-tax protesters. *Resource and Energy Economics*, Volym 70.

⁷² Green, F. & Healy, N., 2022. How inequality fuels climate change: The climate case for a Green New Deal. *One Earth*, 5(6), pp. 635-649.

⁷³ ILO, 2022. Just Transition Policy Brief, Geneva: International Labour Organization.

⁷⁴ Raworth, K. (2018). *Doughnut Economics: seven ways to think like a 21st-century economist* (Paperback edition uppl.). London: Random House UK

⁷⁵ Steffen, W., Broadgate, W., Deutsch, L., Gaffney, O., & Ludwig, C. (2015). The trajectory of the Anthropocene: The Great Acceleration. *The Anthropocene Review*, 2(1), 81–98.

⁷⁶ [Globala målen – För hållbar utveckling \(globalamalen.se\)](https://www.globalamalen.se/)

statuskonsumtion skapar det ringar på vattnet som kan bidra till att bryta sambandet mellan inkomst och konsumtion.

Skatter och transfereringar lyfts fram som effektiva sätt att minska ojämlikhet i avancerade ekonomier, däribland progressiva skatter⁷⁷. För att lyckas minska ojämlikhet och parallellt finansiera offentliga investeringar i en hållbar samhällsomställning indikerar studier att skatter på förmögenhet såväl som på miljöbelastning kan vara ett viktigt verktyg.⁷⁸ OECD, EU-kommissionen och Finanspolitiska rådet bedömer att höjda skatter på kapital, bland annat på fastigheter bör införas i Sverige.⁷⁹

Naturskyddsföreningen anser att:

- En mer rättvis fördelning av resurser är en förutsättning för en hållbar omställning.
- Den ekonomiska politiken ska bidra till att öka acceptansen för en hållbar omställning och att minska det ekologiska fotavtrycket för dem vars konsumtion ligger över en hållbar nivå.

Tillräcklighet som komplement

Teknisk utveckling har varit mycket viktigt för att öka välbefinnandet i världen, och har potential att bidra till att skapa ökat välbefinnande inom naturens gränser. Teknisk utveckling som innebär en smartare metod eller mer effektiv resursanvändning lyfts ofta fram som en lösning för en hållbar resurshushållning. Mycket tyder dock på att teknikutveckling inte kommer vara tillräckligt för att hålla resursanvändningen inom planetens gränser.

Om teknikutveckling leder till en lägre förbrukning per tillverkad enhet och/eller lägre kostnader, kan så kallade rekyleffekter uppstå. Det innebär att det frigörs utrymme att producera mer till en lägre kostnad, vilket i sin tur kan leda till att den totala efterfrågan på resursen ökar. Teknisk utveckling och effektivisering av resursanvändningen kan också frigöra resurser för att konsumera eller producera mer av andra varor. Givet dagens avsaknad av styrmedel har det utrymme teknikutvecklingen skapat ofta använts till att producera och konsumera mer. Den verkliga miljömässiga effekten av teknikutveckling och mer effektiv resursanvändning uteblir därmed, eller blir negativ. Effektivitetsvinster skulle istället kunna användas på andra sätt, såsom att öka investeringarna eller minska arbetstiden.

Ett perspektiv som kan användas för att motverka vårt nuvarande överutnyttjande av jordens resurser är tillräcklighet (eng. sufficiency). Tillräcklighet är ett samlande begrepp för perspektiv, förhållningssätt, och strategier som syftar till att minska överflöd och att förändra ohållbara konsumtions- och produktionsmönster för att minska negativa miljörelaterade och sociala konsekvenser av dagens produktion och konsumtion.⁸⁰ Tillräcklighet som strategi syftar även till att bejaka nöjdhet, och samtidigt minska rådande stress och statusjakt kopplad till konsumtion. Tillräcklighet strävar efter livskvalitet i arbete, utbildning och fritid, liksom möjligheten till självbestämmande och friheten att göra ansvarfulla val. Detta förväntas i sin tur

⁷⁷ IMF, Income inequality. Introduction to inequality. [Introduction to Inequality \(imf.org\)](https://www.imf.org/)

⁷⁸ Chancel, L., Piketty, T., Saez, E., & Zucman, G. (Eds.). (2022). World inequality report 2022. Harvard University Press.

⁷⁹ OECD, 2023, OECD Economic surveys: Sweden. <https://doi.org/10.1787/ceed5fd4-en>; Finanspolitiska rådet, 2020, Ett enklare och effektivare skattesystem. Särskilda studier från Finanspolitiska rådet; European Commission, 2022, 2022 Country report Sweden, [2022-european-semester-country-report-sweden_en.pdf \(europa.eu\)](https://ec.europa.eu/economy_finance/2022-country-report-sweden_en.pdf).

⁸⁰ Callmer, Åsa. Making sense of sufficiency: Entries, practices and politics. Diss. KTH Royal Institute of Technology, 2019.

leda till en minskning av resursförbrukningen.⁸¹ Tillgången på produkter, tjänster och infrastruktur som möjliggör välbefinnande är otillräcklig för vissa grupper, och vi behöver därför dela på de resurser som finns. I praktiken innebär det att de rika i världen behöver minska sin andel av det miljöutrymme de utnyttjar idag.⁸² Tillräcklighet handlar alltså både om beteendeförändringar för att hålla individuell konsumtion inom de planetära gränserna, och om att fördela resurser så att välbefinnande blir möjligt för alla.⁸³

Över en viss inkomstnivå avtar nyttan med ökad inkomst och konsumtion. Fritid är en central del av människors livskvalitet och välbefinnande.⁸⁴ Fritid att kunna utöva sina intressen, tillbringa tid med familj och vänner, vistas i skog och mark eller engagera sig ideellt är exempel på aktiviteter som ökar välbefinnandet.⁸⁵ Ett sätt att växla in ekonomins ökade produktivitet i något annat än ökad konsumtion är att använda utrymmet till att förkorta arbetstiden. Det har gjorts flertalet gånger tidigare i historien, men i Sverige har normalarbetstiden inte förkortats sedan 1973. Arbetstidsförkortning är en viktig åtgärd för både hälsa och miljö. Många försök har gjorts med kortare arbetstid, som visar på minskade sjukskrivningar, nöjdare medarbetare och samtidigt bibehållen produktivitet.⁸⁶ Det ger också möjlighet att skapa fler arbetstillfällen. En arbetstidsförkortning med bibehållen lön riskerar dock att orsaka rekyleffekter, exempelvis i form av ökat resande. För att en arbetstidsförkortning ska leda till den önskade miljönyttan är det centralt att den ackompanjeras av andra åtgärder och styrmedel som leder till minskad resursanvändning.

Vikten av tillräcklighet illustreras väl på energiområdet. Omkring 800 miljoner människor i världen lever utan tillgång till elektricitet, i energifattigdom.⁸⁷ I svensk och europeisk kontext kan energifattigdom förstås som svårigheter att hantera kostnaderna för energi och att hushållen inte kan värma upp sina bostäder.⁸⁸ IPCC beskriver hur omställningen vilar på tre pelare: tillräcklighet, effektivitet och förnybart (eng. sufficiency, efficiency, renewables)⁸⁹. Exempelvis kan miljövstrycket för en byggnad minskas genom att sänka inomhustemperaturen (tillräcklighet), tilläggsisolera (energieffektivisering) och genom att byta ut en oljepanna till en modern värmepump med solceller på taket (förnybart). Normer har stor betydelse för energianvändningen⁹⁰. Exempelvis beskriver Energimyndigheten energikrävande vanor, såsom stadsjeepar, som en statusmarkör. IPCC, internationella energirådet (IEA) och Energimyndigheten lyfter alla vikten av beteendeförändringar för att minska efterfrågan på energi, vilket i sin tur minskar behovet av ökad elproduktion.

Den svenska energipolitiken har de senaste decennierna nästan uteslutande fokuserat på utbyggnad av nya energiinfrastrukturer⁹¹, medan energieffektivisering och framför allt

⁸¹ Jackson, 2009; Lorek & Fuchs, Strong sustainable consumption governance – precondition for a degrowth path?, 2013; Lorek & Spangenberg, Sustainable consumption within a sustainable economy – beyond green growth and green economies, 2014; Spangenberg, 2018

⁸² Callmer, Åsa. Making sense of sufficiency: Entries, practices and politics. Diss. KTH Royal Institute of Technology, 2019.

⁸³ [tillräcklighet | Institutet för språk och folkminnen \(isof.se\)](https://www.isof.se/tillracklighet)

⁸⁴ [Work and Leisure \(researchgate.net\)](https://www.researchgate.net/publication/312111111)

⁸⁵ [Natur och friluftsliv - Din psykiska hälsa \(dinpsykiskahalsa.se\)](https://www.dinpsykiskahalsa.se/naturen-som-kraftkalla) [Naturen som kraftkälla \(naturvardsverket.se\)](https://www.naturvardsverket.se/naturen-som-kraftkalla)

⁸⁶ [Microsoft Japan tested a four-day work week and productivity jumped by 40% | Microsoft | The Guardian; What really happened when Swedes tried six-hour days? - BBC News; gupea_2077_70071_1.pdf;jsessionid=991A19B0CD9771A215E4F597ECB42CC9](https://www.bbc.com/news/health-55444444)

⁸⁷ [Miljarder människor lever i energifattigdom - Naturskyddsföreningen \(naturskyddsforeningen.se\)](https://www.naturskyddsforeningen.se/miljard-manniskor-lever-i-energifattigdom)

⁸⁸ [Energifattigdom, försörjningstrygghet och offentligt agerande \(foi.se\)](https://www.foi.se/energifattigdom-forsorjningstrygghet-och-offentligt-agerande)

⁸⁹ IPCC AR6 WGIII (2022) där tillräcklighet definieras som "A set of measures and daily practices that avoid demand for energy, materials, land and water while delivering human well-being for all within planetary boundaries"

⁹⁰ Energimyndigheten, [Effektiv användning av energi, effekt och resurser \(energimyndigheten.se\)](https://www.energimyndigheten.se/effektiv-anvandning-av-energi-effekt-och-resurser)

⁹¹ [Full article: Exploring sufficiency in energy policy: insights from Sweden \(tandfonline.com\)](https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17513758.2021.1988888)

tillräcklighet har fått lite uppmärksamhet. EU:s klimatvetenskapliga råd rekommenderar medlemsstaterna att utforma en mer ambitiös politik för att begränsa energianvändningen. Enligt rådet kan det ge flera positiva effekter och minska målkonflikter jämfört med ett ensidigt fokus på att ställa om energiproduktionen⁹².

Naturskyddsföreningen anser att:

- Styrmedel och lagstiftning som skapar incitament för en livsstil inom planetens gränser ska införas, däribland styrmedel som främjar återbruk och mer hållbara resor och transporter.
- Det ska införas mål för energitillräcklighet för att skapa en strukturerad minskning av energiförbrukningen och behovet av energiproduktion samtidigt som energifattigdom utplånas.

Hållbara konsumtionskulturer

En förutsättning för att resursanvändningen ska bli hållbar är att vår konsumtion och våra konsumtionskulturer är hållbara. Det gäller näringsliv, offentlig sektor och enskilda individers konsumtion. Normer och värderingar upprätthåller ohållbara konsumtionskulturer som dominerar kommunikation och diskurs, och vi matas varje dag med reklambudskap om att konsumera mera. Forskning visar att när människor tilltalas som konsumenter ökar materialistiska värderingar medan välmående och samarbetsvilja minskar.⁹³ I Sverige och flera andra länder är det sedan länge förbjudet att rikta reklam till barn och att marknadsföra tobaksprodukter.⁹⁴ Även reklam för alkoholdrycker omgärdas av restriktioner⁹⁵. I Frankrike och i flera storstäder runt om i världen har reklam för fossila bränslen förbjudits de senaste åren. Beslut har även fattats om en begränsning av fossil reklam i Stockholms kollektivtrafik.⁹⁶

Nyckeln till nya konsumtionsmönster är att aktörers attityder och beteenden förändras. För att åstadkomma en genomgripande omställning tyder mycket på att det behövs en djupare förändring av människors värderingar, där tillräcklighet kan få större plats. En byggsten för att förändra normer och beteenden är information och utbildning. Lärande för hållbar utveckling behövs för att etablera kunskap, färdigheter och normer som främjar en hållbar utveckling. Det gäller också kunskap om naturen och om hur människor, djur och växter är beroende av friska ekosystem samt att naturen har ett egenvärde som måste skyddas.

Konsumentinformation om till exempel skadliga kemikalier och fördelar med ekologisk mat uppmuntrar till attityd- och beteendeförändringar. Miljömärkning kan göra det lättare för privatpersoner, företag och offentliga aktörer att fatta mer hållbara beslut. Miljömärkning kan även skapa incitament för företag och branscher att ställa om och kan även driva på ekonomiska beslut. Det är viktigt att miljömärkning regleras för att undvika **grön målning** (eng. greenwashing). Miljömärkning kan ses som ett värdefullt komplement till lagstiftning och

⁹² [EU climate Advisory Board: focus on immediate implementation and continued action to achieve EU climate goals \(europa.eu\)](https://european-council.europa.eu/media/en/press-operations/infographic-126176/image001.pdf)

⁹³ Bauer M, Wilkie JEB, Kim JK, Bodenhausen GV. 2012. Cuing consumerism: Situational materialism undermines personal and social well-being. Psychol. Sci. 23:517–23.

⁹⁴ [Marknadsföring till barn | För företagare | Konsumentverket; Regler om tobak och liknande produkter — Folkhälsomyndigheten \(folkhalsomyndigheten.se\)](https://www.folkhalsomyndigheten.se/om-folkhalsomyndigheten/om-och-for-foretagare/konsumentverket/regler-om-tobak-och-liknande-produkter/)

⁹⁵ [Marknadsföring av alkohol - för företagare | Konsumentverket](https://www.folkhalsomyndigheten.se/om-folkhalsomyndigheten/om-och-for-foretagare/konsumentverket/)

⁹⁶ [Anna Jonsson: Likheter mellan tobaksreklam och fossilreklam - Aktuell Hållbarhet \(aktuellhallbarhet.se\); France becomes first European country to ban fossil fuel ads - but does the new law go far enough? | Euronews](https://www.euronews.com/fr-fr/france-becomes-first-european-country-to-ban-fossil-fuel-ads-but-does-the-new-law-go-far-enough/)

ekonomiska styrmedel. Men märkning och konsumenters val kan inte ersätta politisk styrning för att åstadkomma en mer hållbar produktion.

Naturskyddsföreningen anser att:

- Regleringar och ekonomiska verktyg, som skatter och subventioner, bör användas för att fasa ut resursintensiva, miljöskadliga produkter och uppmuntra hållbara konsumtionsval.
- Reklam för fossila och andra miljöskadliga produkter bör regleras.
- Information till konsumenter ska vara lättförståelig och innehålla relevant information för att konsumenten ska kunna göra ett miljöklomt val.
- Lärande för hållbar utveckling behöver stärkas och utvecklas och bland annat inkludera perspektiv på tillräcklighet.
- Oberoende och transparenta tredjeparts-miljömärkningar, såsom Bra Miljöval (enligt ISO 14024) är ett verktyg som kan främja förflyttningen till mer hållbar konsumtion och produktion.

Ett starkt civilsamhälle

Ett självständigt, starkt och mångfacetterat civilsamhälle är en central byggsten i en levande demokrati. När människor engagerar sig och står upp för sina rättigheter, som rätten till en god miljö och yttrandefrihet, förnyar det kontinuerligt kunskapen om demokratins funktion hos nya generationer, stimulerar företag att utveckla sin verksamhet, samt ger politiken mod att stärka regelverk. I länder med svaga demokratiska institutioner utgör representativa och självständiga organisationer ur civilsamhället också en motpol till odemokratiska strukturer som exempelvis utbredd korruption.

I nuläget sker det globalt en tillbakagång av demokratiska principer och civilsamhällets möjligheter till meningsfullt deltagande.⁹⁷ Runt om i världen ökar hoten och våldet mot miljöförsvare och lokalsamhällen. Att miljöförsvare hotas och tystas utgör ett hot mot demokratin, samtidigt som det minskar möjligheten att hålla klimat- och miljöskadliga verksamheter ansvariga för miljöförstöring eller kränkningar av mänskliga rättigheter. Många hot och attacker mot miljöförsvare inträffar efter att lokalsamhällen protesterat mot företags aktiviteter och sker allt oftare i samband med företags exploatering av naturresurser.

Många urfolk världen över riskerar att förlora möjligheten till inflytande över hur skog och mark ska brukas och skyddas. I och med detta riskerar de också att förlora möjligheten till försörjning och sin existens. Detta sker trots att det går att bevisa att de nyttjat markerna sedan generationer tillbaka och att dessa gemensamma rättigheter erkänns i konventioner och deklARATIONER.⁹⁸ Principen om fritt, informerat förhandssamtycke (eng. free, prior and informed consent, FPIC) är en viktig grundsten. Urfolks rättigheter behöver värnas. Urfolket samer i den svenska delen av Sápmi påverkas av klimatförändringar och även av klimatomställningens fokus på den gröna industrialiseringen. Enligt FN är den svenska lagstiftningen otillräcklig

⁹⁷ Freedom House 2023, Freedom in the world 2023 https://freedomhouse.org/sites/default/files/2023-03/FIW_World_2023_DigitalPDF.pdf

⁹⁸ [Urfolkens dag – därför är urfolk viktiga för miljön - Naturskyddsföreningen \(naturskyddsforeningen.se\)](https://naturskyddsforeningen.se)

gällande samernas inflytande vid exploatering av mark och naturresurser. Detta riskerar leda till en ökad utsatthet vid de intressekonflikter gällande utnyttjande av dessa resurser som den gröna ny-industrialiseringen medför.

Naturskyddsföreningen anser att:

- Svenska lagar och internationella regleringar till skydd för miljön och mänskliga rättigheter ska stärkas, genom till exempel välfungerande prövningsprocesser, värnad talerätt samt ett effektivt skydd för miljöförsvare och miljöorganisationers arbete.
- Allt nyttjande och bevarande av mark- och vattenresurser ska bedrivas med respekt för urfolks och lokalsamhällets rättigheter, kultur, och försörjningsmöjligheter, och i enlighet med principen om fritt, informerat förhandssamtycke.
- Sverige ska ratificera ILO 169, konventionen om urfolks rättigheter.

Lokal ekonomi

För att ekologisk, ekonomisk och social hållbarhet ska vara relevant för så många som möjligt, behöver begreppet definieras och praktiskt tillämpas utifrån lokala behov och förutsättningar. Här kan lokala ekonomier, som äger rum inom en specifik geografisk region, spela en viktig roll i tillämpningen. Lokala ekonomier kan bidra till pluralism i det ekonomiska systemet. De skapar lokala värdekedjor som kan bidra till trygga lokala ekosystem och naturnyttor, och i förlängningen bidra till en hållbar försörjning av bland annat livsmedel och utbyggnad av samägd, förnyelsebar elproduktion. Att ta hänsyn till lokala behov och förutsättningar kan dessutom bidra till att stärka demokratin genom att stimulera informerat och meningsfullt deltagande i beslutprocesser som rör lokala frågor. En levande landsbygd, oavsett om det gäller jordbrukssamhällen, skogsförvaltning eller kustsamhällen, är viktig för att skapa hållbara samhällen.

Naturresurser kan överutnyttjas om det som är individuellt rationellt inte ligger i linje med en långsiktig resursförvaltning, det som kallas allmänningarnas tragedi. Ett exempel är att fiska så mycket som möjligt innan någon annan gör det. Under vissa förutsättningar är det mest lämpligt att de som nyttjar resursen förvaltar den gemensamt, vilket kan beskrivas som lokal förvaltning. Lokal förvaltning kan leda till en mer långsiktigt hållbar förvaltning av naturresurserna.⁹⁹ I flera fall av lokal förvaltning har emellertid kvinnor uteslutits från deltagande i gruppen som förvaltar resursen.¹⁰⁰ En lokal förvaltning som inkluderar samtliga användare av resursen har stor potential att bidra till en hållbar förvaltning, och även till positiva effekter för landsbygdspolitik, demokrati och hållbar utveckling.¹⁰¹

Den kommunala nivån är mycket viktig för en hållbar samhällsplanering och många beslut som rör den lokala miljön fattas på denna nivå. I Sverige är det kommunerna som har ansvar för att planera hur marken ska användas och om den får bebyggas, vilket kallas det kommunala planmonopolet. Däremot gäller detta inte gruvdrift, utan prospektering och tillstånd för gruvor hanteras av den statliga myndigheten Bergsstaten. Många kommuner som domineras av

⁹⁹ [Property-Rights Regimes and Natural Resources: A Conceptual Analysis \(iastate.edu\)](http://iastate.edu)

¹⁰⁰ [Gender and property rights in the commons: Examples of water rights in South Asia | Agriculture and Human Values \(springer.com\)](http://springer.com)

¹⁰¹ [Microsoft Word - TEEB Slutslut \(naturskyddsforeningen.se\)](http://naturskyddsforeningen.se)

råvaruutvinning präglas av en minskande befolkning och svag ekonomi. Återbäringen från naturresurser är liten.¹⁰² Fastighetsskatten för elproduktion är statlig och tillfaller inte kommunen. Vid mineralutvinning får markägaren 1,5 promille av värdet av malmen och staten får 0,5 promille. För att öka nyttan för lokalsamhällen behöver såväl den ekonomiska ersättningen som möjligheten att delta i beslut stärkas. Det kan handla om att omfördela viss nationell beskattningsrätt till den kommunala eller regionala nivån, återföring av naturresursavgifter och förbättrade möjligheter för delägande.¹⁰³

Naturskyddsföreningen anser att:

- Skatter eller andra ersättningar från naturresursutvinning bör i större utsträckning gå till kommuner eller lokalsamhällen.
- Lokalsamhällens deltagande i beslut om och förvaltning av naturresurser bör stärkas.

Omställningen påverkar framtidens arbetsmarknad

Framtidens arbetsmarknad kommer att påverkas av den nödvändiga omställningen till ett samhälle inom planetens gränser. Därtill kommer teknikutveckling, digitalisering och utveckling av artificiell intelligens. Sammantaget kommer detta innebära genomgripande samhällsförändringar som riskerar att leda till ökad ojämlikhet mellan olika socioekonomiska grupper och geografiska regioner. En omställning inom de planetära gränserna innebär att miljöbelastande konsumtion behöver minska, användningen av fossila bränslen fasas ut och annan tillförd energi behöver minska. Vissa jobb, exempelvis i fossila branscher, kommer att försvinna, medan arbeten inom bland annat den cirkulära ekonomin och matproduktion kan förväntas öka.¹⁰⁴ Likaså kan tjänstesektorn förväntas växa i en ekonomi med mer ägodelande, och behovet av välfärdstjänster vara stort. Det förväntas också ge möjlighet till mer kvalificerade arbeten inom de olika branscherna och kan alltså vara en möjlighet både till fler arbetstillfällen och till bättre arbetsmiljö. I övergången till ett fossilfritt samhälle kan större industrier behöva lägga ner eller stöpas om till annan verksamhet, som kan kräva en annan typ av kompetens. Då investeringar inom industrin inte sällan har en avskrivningstid på flera decennier, är det önskvärt att förutsättningarna för omställningen är långsiktiga och tydliga, med en målbild som har ett brett parlamentariskt stöd. Det är viktigt att arbetstillfällen inom sektorer med lägre utsläpp och miljöpåverkan kommer alla till del och att åtgärder för att uppnå detta ökar jämlikheten och jämställdheten i arbetslivet.

Klimatförändringarna påverkar också arbetsförhållandena inom ett flertal sektorer.

Arbetsmarknadens parter måste säkerställa att anställda har förutsättningar att hantera dessa förändringar på bästa möjliga sätt. Som exempel kan nämnas anställda inom vårdsektorn som måste hantera fler värmeböljor och anställda inom brandförsvaret som måste hantera fler bränder. Lantbruk och skogsbruk påverkas direkt när förändringarna i klimatet förstärks, vilket ökar sårbarheten och kräver en ny typ av riskmedvetenhet och ökade investeringar för att öka resiliensen i skogen och odlingslandskapet.

Det är centralt att det finns trygghetssystem på plats som understödjer dessa processer och gör att människor har möjlighet att byta till nya jobb, försörja sig och ha goda arbetsvillkor på

¹⁰² [Balansrapport 6 Naturresurser-i-hela-landet.pdf \(helasverige.se\)](#)

¹⁰³ [Balansrapport 6 Naturresurser-i-hela-landet.pdf \(helasverige.se\)](#)

¹⁰⁴ [Fardplan-Sysselsättning-Hogupplöst.pdf \(globalutmaning.se\)](#)

framtidens arbetsmarknad. En omställningsförsäkring som är tillgänglig för alla är viktig för att skapa trygghet när arbetsmarknaden förändras.

Naturskyddsföreningen anser att:

- Det krävs en sammanhållen nationell strategi för omställningen på arbetsmarknaden, samt inom berörda sektorer, för ett samhälle inom planetens gränser.
- Arbetstillfällena inom sektorer med mindre miljöpåverkan behöver stimuleras genom goda förutsättningar inom skattesystemet, samt genom investeringar från näringslivet och offentlig verksamhet
- Kompetensutveckling måste vara tillgänglig både för yrkesverksamma och de utan arbete för att säkra tillgång till rätt kompetens på arbetsmarknaden för en omställning inom planetens gränser.

Finansiering av omställningen globalt

Skuldbördan slår hårt mot många låginkomstländer. Varje år går miljarder kronor i form av skuldavbetalningar och räntekostnader från låginkomstländer till privata eller offentliga kreditgivare i höginkomstländer. Många länder med höga utlandsskulder är också sårbara för klimatförändringarnas konsekvenser. Detta motverkar investeringar i hälso- och sjukvård, utbildning, i ren energi och klimatanpassning. Under 2022 uppgick det totala beloppet för räntor och avbetalningar, från länder som enligt OECD är berättigade till bistånd, till rekordhöga 443,5 miljarder USD¹⁰⁵, vilket är mer än dubbelt så mycket som OECD-ländernas samlade bistånd under samma år.¹⁰⁶ Under de senaste 10 åren har låginkomstländernas kostnad för ränteavbetalningar vuxit snabbare än de samlade offentliga utgifterna inom hälsa, utbildning och andra investeringar¹⁰⁷. Under 2022 låg världens låginkomstländer i genomsnitt 23 procent av sina totala skatteintäkter på ränteavbetalningar.¹⁰⁸

Dessa medel skulle behövas för att finansiera omställningen och klimatanpassning. I arbetet för att finansiera genomförandet av Agenda 2030, efterfrågar FN:s generalsekreterare Antonio Guterres bland annat skuldavskrivning för sårbara länder och etablering av ett rättvist och transparent ramverk för omstrukturering av ohållbara skulder¹⁰⁹. Det här är ingenting nytt. År 2020 enades länderna i G20 om ett gemensamt ramverk för skuldhantering där länder kan ansöka om ned- eller avskrivning av sina skulder. Men arbetet går långsamt samtidigt som flera länders skuldskris fördjupas, vilket ytterligare kommer att försvåra omställning och klimatanpassning¹¹⁰.

¹⁰⁵ World Bank. 2023. International Debt Report 2023. Washington, DC: World Bank. <http://hdl.handle.net/10986/40670>

¹⁰⁶ OECD – Paris, 12 April 2023. ODA Levels in 2022 – preliminary data. Detailed summary note.

<https://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/ODA-2022-summary.pdf>

¹⁰⁷ UNDP, 2023. The human cost of inaction: poverty, social protection and debt servicing, 2020-2023. UNDP Global Policy Network Brief. Development Future Series. <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-07/the-human-cost-of-inaction-poverty-social-protection-and-debt-servicing-2020-2023.pdf>

¹⁰⁸ International Monetary Fund, 2023, Global debt monitor, Washington, DC. IMF

¹⁰⁹ UN, 2023. United Nations Secretary- General' SDG Stimulus to Deliver Agenda 2030.

<https://www.un.org/sustainabledevelopment/wp-content/uploads/2023/02/SDG-Stimulus-to-Deliver-Agenda-2030.pdf>

¹¹⁰ Lazard, 2023. Getting Sovereign Debt Restructurings out of the Rut in 2023: Three Concrete Proposals. Policy brief.

<https://www.lazard.com/media/dhyfel0o/policy-brief-sovereign-advisory-february-2023-final.pdf>

Ett verktyg för att både minska låginkomstländers skuldbörda och öka finansiering till skydd- och bevarandearbete är så kallade "debt-for-nature swaps". De går generellt ut på att privata investerare köper låginkomstländers skulder, mot att länderna i gengäld åtar sig att bevara biologisk mångfald och värdefulla ekosystem genom stärkt skydd. En grundläggande tes är att bibehållen ekonomisk tillväxt kräver bibehållet naturkapital, och att naturvård bäst sköts på marknadsmässiga grunder¹¹¹.

Användandet av debt-for-nature swaps har sedan dess introduktion på 1980-talet varit kontroversiellt och mött stark kritik. Framförallt har kritik riktats mot tre återkommande problem¹¹²:

- bristande transparens och möjlighet till insyn.
- nationell suveränitet riskerar att inskränkas då utländska aktörer ges makt över naturvårdsarbete och att urfolks och lokalsamhällets rätt till sina territorier eller fria informerade förhandssamtycken (FPIC) inte erkänns.
- brist på meningsfullt deltagande från civilsamhället.

Det finns flera exempel där regeringar har åtagit sig att utöka eller stärka skyddet av land- och havsområden, men sedan gett grönt ljus till utvinningsindustrier inom dessa områden. Det här skapar "pappersparker", det vill säga skyddade områden som endast är skyddade på papper.¹¹³¹¹⁴

Naturskyddsföreningen anser att:

- **Sverige och det internationella samfundet, däribland G20 och EU, behöver påbörja utbyggnaden av ett internationellt, transparent och opartiskt ramverk för skuldavskrivning och skuldlättnader.**
- Användandet av så kallade debt-for-nature swaps behöver regleras och standardiseras. Avtal behöver offentliggöras och urfolks och lokalsamhällets meningsfulla deltagande och rätt till fritt informerat förhandssamtycke (FPIC) måste respekteras.
- Miljö- och klimatfinansiering till låginkomstländer ska hanteras som additionella bidrag utöver biståndsbudgeten och inte som lån. De ska inte heller villkoras med motåtgärder.
- Svenskt bistånd ska uppgå till minst 1 procent av BNI.

¹¹¹ Eurodad, 2023. Miracle or mirage? Are debt swaps really a silver bullet?

<https://assets.nationbuilder.com/eurodad/pages/3225/attachments/original/1701693052/debt-swaps-report-final-dec04.pdf?1701693052>

¹¹² Financing the 30x30 agenda for the Oceans: Debt for Nature swaps should be rejected. 2022

<https://static1.squarespace.com/static/5d402069d36563000151fa5b/t/63a1e695fc68574fea11e9f8/1671554711252/221220+Statement+Debt+Swap+rejection+final+updated.pdf>

¹¹³ Standing, A. (2022). Financialisation and blue economy #2. Kenya: Coalition for Fair Fisheries Arrangements, CFFA.

<https://static1.squarespace.com/static/5d402069d36563000151fa5b/t/622b22f17bfbe71215d00ef2/164699416263/220315+Financialisation+series+2.pdf>

¹¹⁴ OECD debt transparency initiative, Voluntary principles for debt transparency

3. Styrning mot hållbar resursanvändning

Styrmedel för resurshushållning

Politiken har ansvar för att slå fast långsiktiga regler och ramar för näringsliv och hushåll att förhålla sig till. Företag har i allmänhet ett intresse av en långsiktig resursförvaltning som kan generera avkastning över tid. Eftersom den privata resursförvaltningen kan ge upphov till både negativa och positiva externa effekter som inte prissätts av marknaden, är det dock viktigt att regelverk och andra styrmedel som ger korrekta incitament finns på plats.

För en god resurshushållning behöver politiken styra bort från produktion och konsumtion som ökar resursuttaget, främja minskad användning av nytvunna råvaror genom bland annat delningsekonomi, ökad återanvändning och återvinning, och i förlängningen minskad konsumtion av miljöskadliga varor och tjänster. Vidare är styrmedel som syftar till att styra mot mer långlivade produkter, som underlättar för service och reparationer, samt för samnyttjande och samägande av varor, viktiga för en bättre resurshushållning. Regleringar som förbud och gränsvärden samt ekonomiska styrmedel i form av utsläppshandel, miljöskatter, avgifter, ekonomiska säkerheter, bonus-malus-system och subventioner är viktiga verktyg. De olika typerna av styrmedel är lämpliga för att hantera olika typer av miljöproblem. I regel behövs en kombination av styrmedel för att åtgärda miljöproblem. Det är också viktigt att samhällsplanering och infrastruktur understödjer de miljöpolitiska åtgärderna. Vidare är det centralt att en åtgärd på ett område inte får negativa miljömässiga konsekvenser på ett annat område. Hänsyn kan även behöva tas till fördelningseffekter.

Miljöpolitiska styrmedel kan enligt forskningen motivera företag att investera i grön innovation, vilket i sin tur stärker deras konkurrenskraft.¹¹⁵ I omställningen till en fossilfri ekonomi har de företag som utvecklat fossilfria tekniker ett försprång. Likaså de som har en resurssnål och cirkulär produktionsprocess när utbudet av nytvunna råvaror minskar. Parallellt med att sträva efter en hållbar resursanvändning med minskad utvinning av naturresurser, behöver åtgärder vidtas för att skydda mer natur från exploatering, både på land och i haven. Därutöver **behövs** natur restaureras och återskapas. Staten har även här det yttersta ansvaret även om privata initiativ är viktiga komplement.

Naturskyddsföringen anser att:

- Det ska införas styrmedel för bättre resurshushållning. Styrmedlen ska anpassas över tid efter hur väl de uppfyller miljömässiga mål.
- Vid naturresursutvinning behöver styrmedel finnas på plats för att säkerställa nödvändiga resurser till efterbehandling, restaurering och skyddsåtgärder, såsom krav på ekonomiska säkerheter.
- Tillräckliga medel ska säkras för skydd, restaurering och återskapande av ekosystem på land och vatten.
- Stöd till forskning, innovation och utveckling är en viktig komponent i omställningen. Både via offentliga stöd och genom skattemässiga incitament.
- All samhällsplanering måste utgå från nationella och internationella miljömål samt de globala målen. Ekonomiska styrmedel och regleringar kan behöva kompletteras av åtgärder inom samhällsplanering och infrastruktur, exempelvis på transportområdet.

¹¹⁵ Tillväxtverket, 2013. Miljöpolitiska styrmedel och företagens konkurrenskraft - återbesök hos Porterhypotesen. <https://www.tillvaxtanalys.se/publikationer/pm/pm/2013-12-03-miljopolitiska-styrmedel-och-foretagens-konkurrenskraft---aterbesok-hos-porterhypotesen.html>

Skattesystemet fyller en viktig funktion

Skattesystemet är ett viktigt verktyg för att skapa ett hållbart samhälle, både genom att säkra finansiering till gemensamma ändamål och genom att styra i hållbar riktning. Med skatter, liksom användningen av skatteintäkter, går det att prissätta både positiva och negativa externa effekter, skapa positiva och negativa incitament och finansiera investeringar och reformer. Miljöskatter ska vara styrande och i idealfallet styra så nära källan till miljöproblemet som möjligt. Indirekta miljöskatter kan också fylla en funktion, det vill säga skatter på varor och tjänster som inte är direkt förknippade med ett specifikt utsläpp men som påverkar resursförbrukningen generellt. För att upprätthålla en välfungerande välfärdsstat behövs skatteintäkter från olika stabila skattebaser. Skatter skapar också incitament att hushålla med resurser i och med att priset på varan eller resursen ökar.

I ett internationellt perspektiv har Sverige hög skatt på arbete och låg skatt på fastigheter och kapital, medan moms och bolagsskatt motsvarar genomsnittet. Miljöskatternas andel är lägre än snittet inom EU. Miljöskatterna utgörs i samtliga jämförbara länder till största delen av skatter på energi och transporter. I Sverige finns behov av en genomgripande översyn av skattesystemet. Sedan den förra stora skattereformen på 90-talet har det införts en rad förändringar och undantag, samtidigt som samhället har genomgått stora förändringar med bland annat digitalisering och EU-medlemskap.

Grön skatteväxling innebär att beskatta miljöskadlig verksamhet hårdare och samtidigt sänka skatten på en annan skattebas som i sig inte är skadlig, som till exempel arbete. Grundtanken är att höjda miljöskatter behöver kompenseras med skattelättnader på ett annat område. Men det finns en inneboende problematik med begreppet grön skatteväxling eftersom en effektiv miljöskatt syftar till att styra bort från den miljöskadliga aktiviteten, exempelvis utsläpp, vilket riskerar att urholka skattebasen. Om den beskattningsbara mängden utsläpp minskar kommer även skatteintäkterna att minska. Miljöskatter måste inte nödvändigtvis kompenseras av sänkta skatter på ett annat område. För att säkra en rättvis omställning kan dock fördelningseffekter behöva beaktas i utformningen av miljöskatter, för att tydliggöra om det finns behov av kompensatoriska åtgärder. Många bedömare menar att Sverige bör höja skatter på kapital, såsom en höjd fastighetsskatt.¹¹⁶

Naturskyddsföringen anser att:

- Styrande punktskatter ska användas i högre grad för att minska resursförbrukning och utsläpp.
- Ökad beskattning ska införas på naturresursuttag, materialförbrukning och föroreningar.
- Skattesystemet ska främja hållbart företagande.
- **Skattesystemet kan fylla en viktig funktion för att trygga finansieringen av omställningen. Skatter på kapital såsom fastighetsskatt och skatt på företags övervinster kan behöva införas för att säkerställa finansiering av omställningen.**
- En grön skattereform ska genomföras i Sverige, som följer principen om att förorenaren betalar och styr mot ett rättvist resursuttag inom naturens ramar.

¹¹⁶ OECD, 2023, OECD Economic Surveys: Sweden 2023; Hansson, Å. Rättvis och effektiv fastighetsskatt. Slutsatser av reformen 2008. Fores. [2020-hansson-ra-ttvis-och-effektiv-fastighetsskatt.pdf \(ifn.se\)](https://www.fores.se/2020-hansson-ra-ttvis-och-effektiv-fastighetsskatt.pdf).

Avskaffa miljö- och klimatskadliga subventioner

Subventioner består av skatteundantag och bidrag. Miljö- och klimatskadliga subventioner kan definieras bredare än bara regelrätta skatteundantag och direkta bidrag. Det kan också handla om de dolda subventioner som uppstår när det görs avsteg från principen om att förorenaren ska betala och en verksamhet eller sektor på så sätt inte står för de fulla samhällskostnader den orsakar genom sin miljö- och/eller klimatpåverkan. Bland annat ges stora energiskattenedsättningar till industrin.

Alla dessa typer av subventioner är inte bara skadliga för miljö- och klimat utan är också ekonomiskt ineffektiva eftersom skattepengar används för att stötta aktiviteter som annan politik syftar till att fasa ut. Miljöskadliga subventioner har använts för att stötta de ekonomiska villkoren i allmänhet för industrier och hushåll. Men miljöskadliga subventioner är ett dåligt fördelningspolitiskt och kompensatoriskt verktyg. I den mån utsatta hushåll eller särskilt viktiga näringsgrenar, som exempelvis jordbruket, behöver stöd från samhället är det mer effektivt att göra riktade satsningar, utan koppling till en miljöskadlig aktivitet.

Många av de miljö- och klimatskadliga subventionerna gynnar dessutom män som grupp i högre utsträckning än kvinnor. Det beror till exempel på att män generellt äger fler bilar och kör mer bil än kvinnor. Även i allmänhet gynnar många skatter sådana aktiviteter som berör fler män än kvinnor¹¹⁷. Exempelvis handlar det om avdragsmöjligheter och skillnader i kapitalbeskattning mellan olika företagsformer som utnyttjas i högre grad av män. Män som grupp har också högre inkomster från både arbete och kapital.

Naturskyddsföringen anser att:

- Alla miljö- och klimatskadliga subventioner ska fasas ut.
- Miljöpolitiska styrmedel med negativa fördelningseffekter i första hand bör kompenseras med andra åtgärder eller styrmedel.

Betalning för ekosystemtjänster

Vi har inte kunskap om alla komplexa samband och processer som samverkar i naturen. Försiktighetsprincipen är därför viktig att värna i allt brukande och utvinning av naturresurser och markanvändning. Det finns risk för att naturens egenvärde tappas bort om alltför mycket fokus ligger på att ge ekosystemtjänster och andra naturnyttor i för hög utsträckning monetära värden. Samtidigt är det tydligt att dagens marknad inte värderar ekosystemtjänster i tillräcklig omfattning. Det kan då finnas goda skäl att ersätta en verksamhetsutövare eller markägare för produktionen av ekosystemtjänster eller för att denna skapar förutsättningar för ekosystemtjänster.

Beroende på ekosystemtjänstens egenskaper och vilka åtgärder som krävs behöver ersättningsmodellen utformas på olika sätt. Det kan handla om att avsätta mark eller vattenområden för att ekosystem ska återhämta sig. Då kan ersättning för produktionsbortfall vara aktuellt. Det kan också behövas särskilda skötselåtgärder, exempelvis naturbete, då verksamhetsutövaren istället bör få ersättning för den merkostnad som uppstår.

¹¹⁷ Sveriges kvinnoorganisationer, 2022, Jämställda skatter. Så påverkar skattesystemet kvinnors liv. [Jämställda-skatter-2023 upplaga-2-till-tryck.pdf \(sverigeskvinnoorganisationer.se\)](https://www.kvinnor.se/2023-upplaga-2-till-tryck.pdf)

Naturskyddsföreningen anser att:

- Lagstiftning ska skärpas så att markanvändning sker med minimal skada på ekosystem.
- Verksamhetsutövare i större utsträckning ska få ersättning för de ekosystemtjänster och andra kollektiva nyttigheter som de bidrar med.

Statliga bolag

Staten ansvarar för en långsiktig förvaltning av samhällets resurser och behöver ta hänsyn till eventuella målkonflikter och framtida generationers intressen. Statliga bolag kan därför vara en lämplig organisationsform för att förvalta och bruka vissa typer av naturresurser, liksom infrastruktur. Den typen av resurser brukar ofta betraktas som naturliga monopol, det vill säga att det finns små möjligheter till konkurrens inom det specifika området. Det vore heller inte effektivt att ha parallell infrastruktur uppförd av olika aktörer. Ett företag i monopolställning kan ta ut oskäligt höga priser eftersom det inte finns möjlighet för kunder att byta till en annan leverantör. Den här typen av naturliga monopol drivs därför i statlig regi i de flesta länder, eller är föremål för en omfattande statlig reglering.¹¹⁸

I Sverige genomfördes under 1990-talet en avreglering av flera samhällskritiska branscher, bland annat elmarknaden och elnätet, järnvägen och telekommunikation. Att konkurrensutsätta dessa branscher syftade till att förbättra effektiviteten, sänka priserna och öka valfriheten. Dessa branscher karaktäriseras av att de fungerar som naturliga monopol. Regleringen av elnätet syftar till att skydda kunderna mot monopolprissättning och samtidigt säkerställa tillräckliga investeringar i elnäten, men har inte fungerat tillfredsställande utan präglats av omfattande domstolsprocesser. Koncentrationen av aktörer inom elnät och elhandel kvarstår, elnätspriserna och vinsterna har stigit kraftigt medan viktiga investeringar uteblivit.. Dessa utmaningar riskerar att fördröja omställningen.¹¹⁹

Vissa delar av dessa branscher drivs av bolag med statligt ägande; bland annat inom gruvnäring (LKAB) och skogsbruk (Sveaskog) men även i form av bank (SBAB), tåg (SJ) och elproduktion (Vattenfall). Eftersom bolagen med helt eller delvis statligt ägande utgör en betydande del av svenskt näringsliv, så är styrningen av dessa väsentlig i omställningen till en hållbar samhällsekonomi. Men idag har endast hälften av bolagen särskilt beslutade samhällsuppdrag som syftar till att generera andra effekter än ekonomisk avkastning för ägarna.

Ett antal statliga bolag och myndigheter erbjuder finansiering och olika typer av finansiella tjänster för att främja näringslivet och dess export av varor och tjänster. På grund av att klimat- och miljöaspekter är underordnade näringspolitiska mål, men även på grund av bristande hållbarhetsregleringar, går offentlig finansiering och stöd till verksamheter och affärsmodeller trots att de inte är förenliga med de planetära gränserna.

De allmänna pensionsfonderna, AP-fondsmyndigheterna, har i uppgift att förvalta en buffert i systemet för att utjämna svängningarna i ekonomin och demografin. Det görs genom att placera

¹¹⁸ Konkurrensverket, 2024. Monopol. [Monopol | Konkurrensverket](#)

¹¹⁹ [Wingborg, M. 2017. En avreglerad elmarknad: vem får betala priset? Rapport. Svenska elektrikerförbundet.](#)

bufferten på finansiella marknader med det övergripande målet att generera avkastning. Att hållbarhet är underordnat avkastning leder till placeringar i ohållbara verksamheter.

Naturskyddsföreningen anser att:

- I ägarpolicyer för bolag med statligt ägande samt direktiv och lagar som styr myndigheter bör ekonomisk avkastning underordnas miljömässig och social hållbarhet.
- Reglering av samhällsviktiga branscher måste prioritera samhällsnytta och främja omställningen.
- Samtliga statliga bolag ska ha särskilt beslutade samhällsuppdrag som tydliggör deras bidrag till omställningen.
- Regelverk för offentlig finansiering och finansiella aktörer, inklusive de allmänna pensionsfonderna, ska **de** i första hand bidra till en hållbar utveckling.
- För att öka investeringstakten i omställningen ska en grön investeringsbank etableras. Denna ska ta tillvara kompletterande offentliga finansiella instrument och kompetenser hos statliga bolag och myndigheter om ny teknik, företagsmodeller och projektfinansiering.

Offentlig upphandling

Offentlig upphandling är den inköpsprocess som offentliga organisationer följer. I Sverige uppgår offentlig upphandling till 800 miljarder kronor per år (2023), att jämföra med statsbudgetens totala utgifter som var cirka 1200 miljarder kronor. Det innebär att offentlig sektor har möjlighet att bli en stor drivkraft för hållbar utveckling. I dagsläget saknas dock ofta både regelverk och resurser för hållbar upphandling i form av kompetens eller tid att ta fram bättre kravställningar.¹²⁰

Naturskyddsföreningen anser att:

- Offentlig upphandling vid varje möjligt tillfälle ska användas för att uppnå miljömässiga och sociala mål.
- Det ska föreligga skyldighet att vid offentlig upphandling beakta klimatet, miljön, människors hälsa, djuromsorg samt sociala och arbetsrättsliga aspekter.
- Resurser ska tillsättas och stöd tillhandahållas så att offentliga verksamheter alltid har förutsättningar att ställa miljömässiga och sociala krav i upphandlingar.

¹²⁰ Vision, 2021. Hållbara krav. Upphandlares viktiga roll i lokalt hållbarhetsarbete. [47ff01b2-dc8a-4d47-a52c-c4be4cd0ec23.pdf](https://www.vision.se/47ff01b2-dc8a-4d47-a52c-c4be4cd0ec23.pdf) (tt.se)

4. Ett hållbart näringsliv

Internationell handel

Företag har idag ofta globala värdekedjor. Internationell handel kan bidra till jobb och ekonomiska möjligheter som förbättrar människors levnadsvillkor runtom i världen. Samtidigt visar granskningar att företags verksamheter i många fall orsakar både miljöförstöring och brott mot mänskliga rättigheter. Internationell handel ökar risken för att naturens lokala kapacitet överskrids, det vill säga möjliggör att ett lands konsumtion baseras på naturresurser från andra länder. Globalt innebär det att höginkomstländer i det nuvarande systemet genom handel driver på förlusten av biologisk mångfald på andra platser i världen.¹²¹

Världshandelsorganisationen, WTO, är den övergripande internationella organisation som reglerar handel mellan länder, och syftar till en friare handel av varor och tjänster.¹²² Det finns också en rad avtal mellan länder och regioner. Handelsavtal kan vara både bilaterala, det vill säga gälla mellan två stater, eller multilaterala vilket innebär att flera länder ingått avtal. Frihandelsavtal mellan länder och/eller regioner innebär att olika handelshinder som tullar och kvoter tas bort eller minskas.¹²³ WTO reglerar även immateriella rättigheter, det vill säga sådant som upphovsrätter och patent. Ett relaterat avtal är konventionen om växtförädlarrätt (UPOV 91) med regler för utsäde och fröer, som resulterat i lagar som gör det olagligt att handla med andra fröer än de som är certifierade. Samtidigt införs program med subventioner för användandet av hybridutsäde som gör bönder beroende av att köpa utsäde, konstgödsel och bekämpningsmedel från de stora kemi- och utsädesföretagen.^{124,125}

Handels- och investeringsavtal innehåller också juridiska tvistlösningsmekanismer som reglerar hur tvister mellan parterna ska hanteras. Bland annat kan det förekomma tvistlösningsmekanismer för företag, så kallade Investor-State Dispute Settlement (ISDS). Genom sådana klausuler kan företag stämma stater på miljardbelopp om de inför nya lagar och regleringar som anses påverka företagens ekonomiska intressen. Stämningssprocesser avgörs utanför ordinarie domstolsväsende, utan transparens. Dessa avtal kan därför avskräcka, försena eller på andra sätt försvåra för ny klimat- och miljölagstiftning.¹²⁶

Det finns en farhåga att industrier ska flytta till länder med mindre strikt miljölagstiftning, vid ett införande eller skärpning av miljölagstiftning. Detta är ett fenomen som brukar benämnas läckage. EU har med sin stora marknad möjlighet att påverka andra länder, handelspartners, i en mer hållbar riktning. För att undvika risken för läckage till följd av skärpningen av utsläppshandelssystemet för koldioxid har EU infört en så kallad gränsjusteringsmekanism, en form av klimattull. Gränsjusteringsmekanismen innebär att varor som importeras beläggs med en avgift som motsvarar priset på en utsläppshandelssystem, om inte det exporterande landet har ett handelssystem för koldioxid.¹²⁷ EU har också antagit en lag för att begränsa den globala avskogningen, den så kallade avskogningslagen. Den innebär att det är förbjudet att importera

¹²¹ Dasgupta, P. (2021). The Economics of Biodiversity: The Dasgupta review. London: HM Treasury

¹²² [WTO – en organisation för världens handel | Kommerskollegium](#)

¹²³ [Vad är frihandel? | Kommerskollegium](#)

¹²⁴ African Centre for Biodiversity, 2016, Farm Input Subsidy Programmes (FISPs): A benefit for, or the betrayal of, SADC's small-scale farmers? [Input-Subsidies-Report-ACBio.pdf](#)

¹²⁵ Concord, 2018. [barometer-2018.pdf \(concord.se\)](#)

¹²⁶ Europaparlamentet, 2015. [Briefing European Parliamentary Research Service \(europa.eu\)](#)

¹²⁷ [Gränsjusteringsmekanismen för koldioxid, CBAM, har trätt i kraft - Regeringen.se](#)

vissa varor som bidrar till skövling av regnskog i bland annat Amazonas.¹²⁸ Det är ett steg i rätt riktning även om lagen inte omfattar alla relevanta ekosystem. Det finns också omfattande problem med handel med bland annat kemikalier som är förbjudna inom EU.¹²⁹

Naturskyddsföreningen anser att:

- Bilateral och internationella handelsavtal ska omförhandlas så att de långsiktigt främjar handel och investeringar som håller ekonomin inom de planetära gränserna. Nya handelsavtal ska aktivt främja en hållbar omställning.
- Immateriella rättigheter och patenträttigheter behöver understödja omställningen. Bland annat bör WTO och handelsavtal möjliggöra länders tekniksprång genom att tillhandahålla undantag från immateriella rättigheter på sådant som förnybara energikällor och utsäde.
- Import av varor och insatsvaror till den svenska och europeiska produktionen som producerats med insatsvaror som är förbjudna inom EU bör inte vara tillåten (däribland jordbrukskemikalier). Inte heller bör export av insatsvaror som är förbjudna att använda inom EU vara tillåten.
- Tvistlösningsmekanismer mellan stater och investerare bör inte inkluderas i framtida frihandelsavtal. Medlemsstater samt regionala och lokala beslutsfattare bör analysera potentiella risker för miljön som härrör från befintliga investeringsavtal och överväga att avsluta dessa.

Den finansiella sektorns bidrag till och ansvar för omställningen

Det finansiella systemets tonvikt på kortsiktig lönsamhet framför miljömässiga och sociala aspekter, i kombination med att naturresurser och allmänningar är felaktigt prissatta eller för dåligt skyddade i lagstiftning, gör att finansiella flöden ofta går till verksamheter och affärsmodeller som påskyndar utarmningen av naturresurser och bidrar till klimatförändringarna.¹³⁰¹³¹ ¹³² ¹³³

Beslutsfattare och praktiker har främst försökt åtgärda detta genom att ta hänsyn till klimat- och miljörelaterade finansiella risker i samband med finansiella beslut samt genom ökad rapportering av dessa. Dessa åtgärder syftar till att indirekt styra om finansiella flöden genom ökad kunskap hos finansiella aktörer och konsumenter. Riskerna har dock inte inkluderats i besluten fullt ut och begränsad hänsyn har tagits till de komplexa risker som uppstår i samspelet mellan olika miljö- och klimataspekter – eller i förlängningen vilken påverkan de kommer ha på samhället och den finansiella stabiliteten.¹³⁴¹³⁵ Samtidigt omfattar inte dagens rapporteringskrav alla finansiella aktörer eller produkter.

¹²⁸ [Regulation on Deforestation-free products - European Commission \(europa.eu\)](#)

¹²⁹ [Microsoft Word - Legal Analysis Exports of Banned Pesticides FINAL.docx \(ciel.org\)](#)

¹³⁰ Crona, B., Folke, C. & Galaz, V., 2021. The Anthropocene reality of financial risk, One Earth 4.

¹³¹ Zadek, S. o.a., 2021. Aligning Markets with Biodiversity, u.o.: Mistra, Stiftelsen för miljöstrategisk forskning.

¹³² UNEP, 2022b. State of Finance for Nature, u.o.: United Nations Environment Programme.

¹³³ IPCC, 2022. Climate Change 2022: Mitigation of Climate Change, Cambridge, UK and New York, NY, USA: Cambridge University Press.

¹³⁴ Riksbanken, 2023. Riksbankens klimatrappport 2023, Stockholm : Riksbanken.

¹³⁵ Crona, B., Folke, C. & Galaz, V., 2021. The Anthropocene reality of financial risk, One Earth 4.

Dagens åtgärder, som bygger på att indirekt styra om finansiella flöden, har inte varit tillräckliga för att finansiella aktörer ska agera inom de planetära gränserna. Det behövs därför även direkta regleringar och andra styrmedel för att säkerställa att klimat- och hållbarhetsaspekter får högre prioritet i relation till finansiella resultat, och genomsyrar all finansiell verksamhet. För att säkerställa efterlevnad av regleringar och åtaganden behövs ökad transparens och tillsyn kring vilka verksamheter och företag som finansiella aktörer investerar i och lånar ut pengar till. Bland annat behöver analyser göras av risker för brott mot de mänskliga rättigheterna som företaget kan vara inblandat i, antingen genom sin egen verksamhet eller som ett resultat av sina affärsförbindelser (eng. human rights due diligence). En viktig komponent är klagomålsmekanismer, det vill säga processer i och utanför domstol, där klagomål om kränkningar av de mänskliga rättigheterna kan tas upp och upprättelse kan lämnas, vilket i dagsläget saknas hos många finansaktörer.¹³⁶

Det nuvarande finansiella systemet skapar ett behov av fortsatt ekonomisk tillväxt, och utnyttjandet av naturresurser som är förknippade med denna tillväxt blir en nödvändighet. Räntebärande skuld är en av de främsta anledningarna till att ekonomin måste växa. Om en individ, ett företag eller ett land ska kunna betala av på sin skuld så måste den/det öka sin produktion för att åtminstone matcha räntan, det vill säga tillväxten av sin skuld. Utan tillväxt hopar sig skulderna och riskerar att så småningom utlösa en ekonomisk kris.¹³⁷ ¹³⁸ En kris leder ofta till stora samhällsekonomiska kostnader. Samtidigt är finanssektorn i många länder helt befriad från beskattning. Det innebär att de inte kompenserar samhället för de kostnader som kan uppstå vid en kris. Det kan således krävas åtgärder för att minska skuldsättningen i samhället och för att öka finanssektorns bidrag till samhället.

Naturskyddsföringen anser att:

- Krav ska ställas på att samtliga finansaktörer har robusta och transparenta rapporteringssystem som tydliggör samtliga tjänsters och produkters miljö- och klimatpåverkan.
- Klimat och hållbarhetsrisker måste fullt ut integreras i bankernas finansiella beslut och därigenom göra det mer kostsamt att låna samt låna ut till bolag som bedriver miljö- och klimatskadlig verksamhet.
- Investeringar i, och utlåning till, miljö- och klimatskadlig verksamhet som är förbjuden samt sådan verksamhet som inte förenlig med uppfyllandet av internationella miljökonventioner ska förbjudas (exempelvis är **ny** utvinning av fossila bränslen inte förenligt med Parisavtalets 1,5-gradersmål).
- Transparensen på finansiella marknader ska öka. Exempelvis genom att den svenska banksekretessen moderniseras så att den föreskriver hur bankerna ska redovisa information om vilka företag och verksamheter som de lånar ut pengar till.
- Krav ska ställas på att finansaktörer har robusta och transparenta system för att leva upp till FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter när de finansierar och investerar i företag. I det ingår bindande regler för human rights due

¹³⁶ [FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter \(statskontoret.se\); Microsoft Word - Svenska bankers hållbarhetsbetyg 2020_ny.docx \(fairfinanceguide.se\)](#)

¹³⁷ Dyson, B., Hodgson, G. & van Lerven, F., 2016. A response to critiques of 'full reserve'. Cambridge Journal of Economics, Volym 40, pp. 1351-1361.

¹³⁸ Raworth, K., 2018. Doughnut Economics: seven ways to think like a 21st-century economist. Paperback edition red. London: Random House UK.

diligence och klagomålsmekanismer för de som drabbas negativt av företagens verksamhet.

- En skatt på finansiella transaktioner bör införas för att öka finanssektorns bidrag till samhället, minska spekulativ handel på finansiella marknader samt minska risken för ekonomiska kriser.

Näringslivets bidrag till och ansvar för omställningen

Näringslivet ser idag möjligheter med att ligga i framkant i omställningen. Det här bör uppmuntras genom att ge de företag som leder utvecklingen goda förutsättningar. Övergången från det fossila samhället kan innebära att en del större industrier behöver lägga ner eller stöpas om till annan verksamhet. Då investeringar inom industrin ofta har en avskrivningstid på flera decennier är det önskvärt att förutsättningarna för omställningen är långsiktiga och tydliga, med en målbild som har ett brett parlamentariskt stöd. Företags frivilliga hållbarhetsarbete är ett viktigt komplement till bindande regler, för att driva branscher framåt i omställningen.

Mycket tyder på att företags ansvar för miljö och mänskliga rättigheter måste vara bindande och att det behöver vara möjligt att ställa ansvariga företag till svars för skada på miljö och mänskliga rättigheter. Det ger också de företag som redan agerar på ett ansvarfullt sätt en fördel. Lagstiftning bör baseras på FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter (UNGP) och OECD:s riktlinjer för multinationella företag. [*inväntar EU-process kan behöva uppdateras: "Lagförslaget inom EU kring företags ansvar, Corporate Sustainability Due Diligence Directive, CSDDD, skulle innebära krav på stora företag att systematiskt och kontinuerligt arbeta för att identifiera och förhindra potentiell negativ inverkan på miljö och människor. Den skulle även innebära ett civilrättsligt ansvar för företag."*] Men den finansiella sektorn har inte föreslagits omfattas fullt ut av due diligence-kraven. I FN pågår förhandlingar om ett bindande instrument för företag gällande mänskliga rättigheter sedan 2014, men förhandlingarna går trögt. Både EU-förslaget om due diligence-lagstiftning och FN-förhandlingarna om ett globalt bindande instrument är positiva steg från frivilliga riktlinjer till bindande regler, men det är ännu oklart hur effektiva de kommer att bli för att förhindra och mildra negativ påverkan på mänskliga rättigheter, klimat och miljö.

Naturskyddsföreningen anser att:

- Politiken måste ta ansvar för att näringslivet får de långsiktiga spelregler det behöver för att kunna bidra på ett effektivt sätt till samhällsomställningen.
- Företags due diligence-arbete ska gälla företag oavsett storlek och sektor. Kraven ska i enlighet med UNGP stå i proportion till företagets storlek och ta hänsyn till deras kapacitet.
- Företags due diligence-arbete ska inkludera alla konventioner och multilaterala överenskommelser relevanta för ett företags risker för klimat- och miljöpåverkan.
- Företags due diligence-skyldigheter ska omfatta alla mänskliga rättigheter i enlighet med internationella standarder som FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter och OECD:s riktlinjer för multinationella företag.

- Företags ansvar för att identifiera, förebygga, mildra, stoppa och minimera risker och påverkan på mänskliga rättigheter, miljö och klimat måste gälla i hela värdekedjan, från utvinning av råvaror till hur produkten eller tjänsten används av slutkunden.
- Företag måste kunna hållas ansvariga för negativ påverkan på mänskliga rättigheter, miljö och klimat och drabbade måste kunna få möjlighet till gottgörelse. Hinder för tillgång till rättvisa som alltför korta tidsfrister för att initiera civilrättsliga processer, tung bevisbörda och höga rättegångskostnader för de drabbade måste undanröjas. Utöver det krävs meningsfulla och säkra konsultationer med de som riskerar att påverkas av företags verksamhet. Folkrättsprincipen om fritt, informerat förhandssamtycke (FPIC) samt urfolks rättigheter ska respekteras.
- Företag ska bära ansvar för material och hur det avyttras (fullständigt producentansvar).

Företagsmodeller behöver utvecklas

Företags verksamhet påverkar miljön. Längre har företag vältrat över kostnaderna för denna miljöpåverkan på det omgivande samhället. Samhället har förmått företag att i högre grad öppet redovisa vad konsekvenserna av deras verksamhet blir för miljön, men hittills har dessa ansträngningar inte varit tillräckliga kraftfulla. Genom informationsinsatser och konsumentmakt kan företag som inte vidtar åtgärder för att minska sin miljöpåverkan riskera att förlora legitimitet hos affärspartners och allmänhet vilket i sin tur kan påverka deras lönsamhet negativt. En del av företagen ser omgivningens krav som en affärsmöjlighet och utvecklar strategier för hållbarhet som ett sätt att vinna konkurrensfördelar.¹³⁹ Andra företag försöker å andra sidan i det längsta att skjuta upp de kostsamma investeringar som omställningen sannolikt kommer att kräva, alltmedan de ger sken av att de arbetar för att minska sin miljöpåverkan.¹⁴⁰

Aktiebolag är den vanligaste bolagsformen. Den svenska aktiebolagslagen anger att "*Om bolagets verksamhet helt eller delvis skall ha ett annat syfte än att ge vinst till fördelning mellan aktieägarna, skall detta anges i bolagsordningen*" (ABL 3 kap 3 §). Det råder olika uppfattning bland jurister om hur detta ska tolkas. Vissa menar att hållbarhetsambitioner inte kan skrivas in i bolagsordningen, då det riskerar att stå i vägen för det överordnade vinstsyftet, medan andra menar att skrivningen inte är ett hinder för hållbarhetsarbete.¹⁴¹¹⁴² Tolkningen av vinstbegreppet har alltså ofta begränsats till enbart aktieägarnas intresse och inte till andra samhällsintressen. Andra OECD-länder har skrivit om sina regelverk från ett aktieägarorienterat perspektiv till ett mer samhällsorienterat perspektiv, medan Sverige fortsatt har en unikt tydlig aktieägarorientering i bolagsstyrningen. Enligt vissa bedömare behöver det långsiktiga perspektivet specificeras i lagstiftningen för att få verkan, enligt andra räcker det att förtydliga att vinstmotivet ska tolkas som långsiktig vinst.¹⁴³ ¹⁴⁴ Ett samhällsperspektiv i bolagsordningen har potential att göra det lättare att prioritera också andra mål än vinstutdelning och därmed lättare att prioritera hållbarhet.

¹³⁹ Lloret, A., (2016), Modeling corporate sustainability strategy, *Journal of Business Research*, 69, 418-425

¹⁴⁰ de Freitas Netto et al. *Environ Sci Eur* <https://doi.org/10.1186/s12302-020-0300-3>

¹⁴¹ Nerep et. al., Aktiebolagslag (2005:551) 3 kap. 3 §, Lexino 2021-09-01 (JUNO).

¹⁴² [Storbolag vill att ABL skrivs om \(di.se\)](#)

¹⁴³ Styrelseakademien, 2020. Vinstsyftet hindrar inte hållbarhetsarbete. Styrelseakademien, 26 05.

¹⁴⁴ Nachemson-Ekwall, S., 2018. Ett Sverige där anställda äger. En idéskrift., Global Utmaning och Stockholm School of Economics Research Institute (SIR).

Sociala företag är en term för företag som har ett annat syfte än vinst. Den affärsmässiga verksamheten är ett medel för att uppnå ett eller flera specifika samhällsnyttiga mål och det är i måluppfyllelsen som företagets resultat mäts. Det ekonomiska överskottet återinvesteras huvudsakligen i verksamheten eller i ett annat samhällsnyttigt projekt istället för att primärt tas ut som vinst genom avkastning till ägarna. I till exempel USA, Frankrike och Italien finns företagsformen 'benefit corporation'. Det är företag som har rätt att kombinera vinstintresse med syftet att möta särskilda åtaganden för allmänhetens bästa. I Sverige finns det ingen särskild juridisk organisationsform för sociala företag utan de kan till exempel ta formen av en ekonomisk förening, och vanligen då i form av ett kooperativt företag. Kooperativa företag både ägs och drivs av dess medlemmar och har ofta samhällsnyttiga mål. Personalägda företag har också, enligt forskningen, potential att bidra till både miljömässig och social hållbarhet i och med förankringen i det lokala samhället.¹⁴⁵ Sedan 2006 finns även en ny bolagsform: aktiebolag med särskild vinstutdelningsbegränsning, (SFS 2005:551, kap 32) som främst förväntades användas för privata företag inom välfärdssektorn¹⁴⁶. Hittills har bolagsformen dock inte fått något större genomslag i Sverige. Ett av skälen tycks vara att staten inte har utvecklat en stödstruktur omkring den nya formen som på olika sätt stödjer, leder eller ger incitament för entreprenörer att välja denna form.

Naturskyddsföreningen anser att:

- Sociala företag (samhällsnyttiga företag med annat syfte än avkastning till ägarna) ska ges bättre förutsättningar, exempelvis genom skatteincitament.
- Den svenska aktiebolagslagen ska breddas så att ägarnas intresse av vinst i större utsträckning balanseras mot andra intressenters behov och anpassas till överordnade samhälleliga intressen.

Transparens och korruptionsbekämpning är viktigt för omställningen

Ett utbredd hot mot fungerande demokratiska institutioner och en hållbar samhällsekonomi är korruption. Korruption försvagar tilliten i ett samhälle och riskerar att urholka demokratin. Korruption snedvrider också konkurrensen på marknaden och minskar företags investeringsvilja vilket riskerar att skada samhällsekonomin. Korruption fördjupar på så vis fattigdomen i världen, undergräver skyddet av mänskliga rättigheter, minskar förtroendet för samhällets institutioner och förvärrar klimatkrisen.¹⁴⁷ Korruption kan bereda väg för miljöbrott. Bland annat kan företag och kriminella muta eller utnyttja kontakter på tillsynsmyndigheter för att släppa ut större mängder miljöskadliga ämnen eller rapportera felaktiga siffror.¹⁴⁸ Vidare kan en lantmäterimyndighet ta emot mutor för att omvandla ett tillstånd för markanvändning och därigenom få illegal skogsavverkning att framstå som laglig.¹⁴⁹ I vissa länder är korruptionen särskilt stor inom just miljömyndigheter. Korruption kan i många fall fortsätta till följd av korruption även inom rättsväsendet och den högsta politiska ledningen.¹⁵⁰

¹⁴⁵ Nachemson-Ekwall, S., 2018. Ett Sverige där anställda äger. En idéskrift., Global Utmaning och Stockholm School of Economics Research Institute (SIR). [gu.anstalldaagerbok .pdf](http://gu.anstalldaagerbok.pdf) (fremia.se)

¹⁴⁶ Palmås, 2013 Den misslyckade välfärdsreformen, local.171033.pdf (chalmers.se)

¹⁴⁷ Naturskyddsföreningen,

https://cdn.naturskyddsforeningen.se/uploads/2023/04/04133053/32869_95543f1fb7dd884.pdf

¹⁴⁸ Institutet mot mutor [Mål 13 - Bekämpa klimatförändringarna - Institutet Mot Mutor - IMM : Institutet Mot Mutor – IMM](#)

¹⁴⁹ Lemaitre, S., 2023. Seedlings of hope: Addressing corruption linked to crimes that impact the environment in line with UNCAC Resolution 8/12. Working paper 50. Basel Institute of Governance. [Working Paper 50: Seedlings of hope: Addressing corruption linked to crimes that impact the environment in line with UNCAC Resolution 8/12 | Basel Institute on Governance \(baselgovernance.org\)](#)

¹⁵⁰ Institutet mot mutor [Mål 13 - Bekämpa klimatförändringarna - Institutet Mot Mutor - IMM : Institutet Mot Mutor – IMM](#)

Korruptionsbekämpning är en fråga som behöver prioriteras högre på politisk nivå. Men det finns också stor potential i företags självreglerande arbete mot korruption.¹⁵¹

Näringslivet och olika intresseorganisationer kan genom direktkontakter med politiska beslutsfattare försöka påverka politikens inriktning, vilket kallas lobbying. Det är viktigt med transparens kring lobbying för att synliggöra vilka aktörer som beslutsfattare träffar samt för att undvika korruption. En utmaning för den hållbara omställningen är den lobbyverksamhet som bedrivs av delar av näringslivet för att förhindra eller bromsa en skarp miljö- och klimatpolitik. Kommersiella aktörer lägger stora resurser på att direkt eller indirekt påverka beslutsfattare i frågor som skulle ha en påverkan på deras verksamhet. Dessa lobbyinsatser motverkar miljö- och klimatregleringar både nationellt och internationellt och kan underminera förtroendet för politikens förmåga att prioritera allmänintressen över kortsiktiga vinstintressen. Ett steg på vägen för ökad transparens om hur olika intressen utövar inflytande på politiska beslutsfattare är att kontakter registreras i så kallade öppenhetsregister. På EU-nivå finns ett öppenhetsregister som innehåller viss information om organisationer som försöker påverka EU-institutionernas lagstiftnings- och beslutsprocesser och de möten de har med företrädare för EU:s institutioner. På svensk nivå har ett öppenhetsregister föreslagits för att underlätta allmänhetens insyn i politiskt påverkansarbete.

Naturskyddsföreningen anser att:

- Transparens och tillgång till relevant information som skapar förutsättningar för ett informerat och meningsfullt deltagande för civilsamhället och enskilda medborgare ska öka.
- Obligatoriska transparensregister bör införas inom både nationella och multilaterala organisationer. Sverige ska införa ett transparensregister.
- Korruptionsbekämpande åtgärder ska införas i miljö- och naturresurslagstiftning och stärka miljöstyrningsstrukturerna så att de omfattar interna kontroller och mekanismer för korruptionsbekämpning.
- Företag ska arbeta självreglerande mot korruption genom att bland annat genomföra riskanalyser, upprätta skriftliga regler och riktlinjer mot korruption och tillhandahålla rapporteringssystem (visselblåsarfunktion).

¹⁵¹ Institutet mot mutor. 2020. Kod mot korruption i näringslivet. [IMM-Naringslivskoden.pdf \(immse.wpenginepowered.com\)](https://www.imm.se/immse/wpenginepowered.com)

4. Ordlista

Kommer att infogas vid senare tillfälle.

Relaterade policydokument

Det här dokumentet innehåller Naturskyddsföreningens ståndpunkter i frågor som rör en hållbar samhällsekonomi. Föreningens ståndpunkter i sakfrågor finns i följande dokument.

Policyer

Föreningens långsiktiga och övergripande ställningstaganden beskrivs i föreningens policyer. Naturskyddsföreningen har policyer om följande områden:

- Klimat
- Skogen
- Jordbruk
- Hav och vatten
- Miljögifter
- Jakt och viltförvaltning
- Mineral
- Globalkompassen
- Hållbar samhällsekonomi

Du hittar alla aktuella policyer på vår webbplats naturskyddsforeningen.se.

Positionspapper

Ett positionspapper innehåller föreningens mer detaljerade ställningstaganden i avgränsade frågor. Du hittar alla aktuella positionspapper på vår webbplats naturskyddsforeningen.se.

Remissvar

Naturskyddsföreningen svarar årligen på ett stort antal remisser på riksnivå, regional nivå och lokal nivå. Riksföreningens remissvar publiceras också på vår webbplats naturskyddsforeningen.se.